

תוכנית לימוד לסמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

”מורנו” להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

יחידה 12 בסדרת: **ברכות מיני דגן**

דיני קינוח סעודה

יחידה מספר 12 מהלכות ברכות

ביחידה הקודמת התחלנו לעסוק בברכה על מאכלים הנאכלים במסגרת סעודה. השארנו את ההעמקה בברכה על הקינוח ליחידה זו.
בסוף היחידה נשלים נקודה שנגענו בה ביחידה 8: האם המברך ברכת המזון כאשר חייב בברכת מעין שלוש יוצא ידי חובתו?

קינוח

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מא עמוד ב

אמר רב פפא, הלכתא: דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה - אין טעונים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם, ושלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה - טעונים ברכה לפניהם ואין טעונים ברכה לאחריהם; לאחר סעודה - טעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם

רב פפא אומר שלושה דברים:

באים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה - אין לברך עליהם כלל.

שלא מחמת סעודה בתוך הסעודה - מברכים לפניהם ולא אחריהם.

שלא מחמת סעודה אחר הסעודה - יש לברך עליהם ברכה ראשונה ואחרונה.

ביחידה הקודמת התמקדנו בעיקר בשני הדינים הראשונים. בנוסף, נגענו בשאלה: האם יש לברך על מאכלים המובאים אחר הסעודה "מחמת סעודה" (לדוגמא: אם אדם אוכל בשר או דייסה בשעת הקינוח).

כעת נתמקד יותר בהגדרת "אחר סעודה".

ביחידה הקודמת למדנו שלפי רש"י הקריטריון הקובע אם יש לברך על מאכל בסעודה הוא היותו טפל ונספח ללחם. בהתאם לכך רש"י מבאר:

רא"ש מסכת ברכות פרק ו סימן כו

לאחר הסעודה: פירש"י - דברים הרגילים לבא לאחר הסעודה, כגון פירות, אפילו הביאו בתוך הסעודה שלא מחמת ליפתן טעונין ברכה לפניהם, דלאו טפילה נינהו, ולאחריהם, דאין ברכת המזון פוטרתן, דלאו מזון נינהו, וכן פירש בה"ג, דברים הבאים לאחר סעודה, כגון תמרי ורמוני ושאר מגדים ואייתינון וקאכיל להו בתוך הסעודה, טעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהם

כפי שלמדנו, הרא"ש חולק על הגדרה זו, ומפרש:

... הלכך נראה לפרש ... 'לאחר הסעודה' פירוש, דברים שהזכרנו למעלה, בין הבאים מחמת הסעודה בין הבאים שלא מחמת הסעודה, אם הביאו לאחר הסעודה קודם ברכת המזון, כי היו רגילים בימיהם לאחר גמר סעודה וכבר משכו ידיהם מן הפת שהיו קובעים עצמם לאכול פירות ופרפרת ולשתות יין לאחר המזון, והיינו דאמרין במתניתין .... 'בירך על הפרפרת שלפני המזון, פטר את הפרפרת שלאחר המזון', היינו לאחר שסילק המזון, קודם ברכת המזון. וכיוון שמשכו ידיהם מן הפת, כל מה שהביאו לפניו, בין דברים הבאים מחמת הסעודה בין דברים הבאים שלא מחמת הסעודה, טעונים ברכה, בין לפניהם בין לאחריהם, דהמוציא וברכת המזון אין פוטרין אלא מה שנאכל תוך עיקר הסעודה

כאמור, ביחידה הקודמת נגענו באמירת הרא"ש שכל מאכל המוגש אחרי הסעודה דורש ברכה נפרדת, דבר שאינו מוסכם על כל הראשונים. כעת אנו מתמקדים בשאלה אם דין זה תקף בימינו כלל, כפי שמעיר הרא"ש בסיומן הבא:

שם סימן כז

ודין שלישי דרב פפא אין מצוי בינינו בזמן הזה, לפי שאין אנו רגילין למשוך ידינו מן הפת עד ברכת המזון

רוב ראשוני אשכנז פוסקים כך:

ספר אור זרוע חלק א הלכות סעודה סימן קנד

ודין אחרון זה שאמרנו שלא מחמת סעודה לאחר סעודה טעונין ברכה לפנייהם ולאחריהם. פי' מורי רבי יהודה ב"ר יצחק דאינו נוהג בזמן הזה שאין אנו מושכין עצמינו מן הפת קודם ברכת המזון והוי בתוך הסעודה ואין טעונין ברכה לא לפנייהם ולא לאחריהם

הקינוח שלנו שונה. אמנם מפנים את השלחן ומגישים מנה נוספת, אך אנשים אינם נמנעים מאכילת לחם בזמן הקינוח, ולכן הקינוח נחשב כדברים הבאים בסעודה שלא מחמת הסעודה, ויש לברך לפנייהם, אך ברכת המזון פוטרת אותם מברכה אחרונה.
גם השו"ע פוסק כדברי הרא"ש:

שולחן ערוך אורח חיים סימן קעז סעיף ב

ודברים הבאים לאחר סעודה קודם ברכת המזון, שהיה מנהג בימי חכמי הגמרא שבסוף הסעודה היו מושכים ידיהם מן הפת ומסירים אותו וקובעים עצמם לאכול פירות ולשתות, כל מה שמביאים אז לפנייהם, בין דברים הבאים מחמת הסעודה בין דברים הבאים שלא מחמת הסעודה, טעונים ברכה בין לפנייהם בין לאחריהם, דהמוציא וברכת המזון אין פוטרין אלא מה שנאכל תוך עיקר הסעודה; ודין זה האחרון אינו מצוי בינינו, לפי שאין אנו רגילין למשוך ידינו מן הפת עד ברכת המזון

הטור רומז לכך שהוא מכיר מציאויות בהן יש לברך לפני ואחרי אכילת הקינוח:

טור אורח חיים סימן קעז

כל מה שהזכרנו למעלה בין הבאים מחמת הסעודה בין הבאים שלא מחמת הסעודה אם הביאם לאחר סעודה קודם ברכת המזון כמו שרגילין בסעודות גדולות שלאחר שמושכין ידיהן מן הפת מסירין אותו ועורכין השולחן בפירות ובמיני מגדים וקובעין עצמן לשתות כל מה שמביאין אז בין דברים הבאים מחמת הסעודה בין שלא מחמת הסעודה טעונין ברכה בין לפנייהם בין לאחריהם

הב"ח אומר שאמנם מה שנעשה בזמן הגמרא היה דומה, אך בימינו הדבר הזה לא מצוי, מכיוון שבפועל אנשים ממשיכים לאכול לחם גם בשעת הקינוח:

ב"ח אורח חיים סימן קעז אות ב

מיהו עכשיו נוהגים על פי משמעות דברי התוספות דאין חילוק בין סתם סעודות לסעודות גדולות ואפילו הסירו הפת מן השלחן כיון שדעתינו לאכול פת כל שעה אין צריך לברך לאחריהם

המגן אברהם מציע סיבה נוספת מדוע לא לברך אפילו בסעודות בהן מפנים את האוכל ומגישים קינוח:

מגן אברהם סימן קעז ס"ק ז

ולי נראה שהטעם כמו שכתב תר"י וז"ל: דווקא בימיהם שהיו נוהגין לעקור השלחנות קודם ברכת המזון, ועל כן נראה כסעודה אחרת, אבל אנו שאין מסלקין השלחן, אף על פי שסיימו מלאכול, כל זמן שלא ברכו כתוך הסעודה דיינין ליה אין הכוונה לפינוי המאכלים מן השלחן, אלא לפינוי השלחן עצמו. כאשר היו מפנים את השלחן לחלוטין, ברור שהסעודה הסתיימה. זהו דבר שאכן אינו מצוי אצלנו.
אך הביאור הלכה מציין שרוב הראשונים אינם מזכירים את הקריטריון הזה:

ביאור הלכה סימן קעז סעיף ב

אמנם משארי פוסקים נראה כהטור דבר"ח המובא באור זרוע וערוך וברמב"ם ותוס' רבינו יהודה ורא"ש ובהגה"מ ושאר הקדמונים לא הזכירו כלל ענין סילוק השלחן ורק שמשכו ידיהם מן הפת

לכאורה עולה שיש לברך על פירות וקינוח המוגשים בסוף ובנפרד מן הסעודה. הדין הוא רק אם מאכלים אלו חייבים בברכה אחרונה נפרדת.
ובכל זאת, לכאורה מציאות זו עדיין קיימת:

שו"ת שבט הלוי חלק א סימן רה

לפעמים בסעודות גדולות, כגון חתונות, שנוהגין להסתלק מן הסעודה ולעסוק בשמחת חתן וכלה, ומסלקין הכל מעל השלחן ואף את הכלים וגם עוקרין כמה שולחנות. לפי זה לכאורה צריך עיון להקל אף בזמן הזה, והיה צריך לברך לפנייהם ולאחריהם

שו"ת אור לציון חלק ב פרק יב - הלכות דברים הנהגים בסעודה אות יג

הדבר מצוי בחתונות, שמסלקים לגמרי את השולחנות, ולאחר מכן מביאים פירות, וצריך לברך עליהם ברכה ראשונה וברכה אחרונה לפני ברכת המזון

אך פוסקים אחרים אומרים שהדברים אינם כל כך פשוטים:

וזאת הברכה פרק ח "מאכלים הנאכלים לאחר סעודה" אות ג

בחתונות שמזיזים את השולחנות כדי לפנות מקום לריקודים לכבוד החתן והכלה, יש מפוסקי זמננו הסוברים שנחשב הדבר לסילוק השלחן, וצריך לברך לפני ואחרי המאכלים שאוכל אז לקינוח. אך יש חולקים וסוברים שמכיוון שמסלקים את השלחנות רק כדי לפנות מקום לריקודים, ובדעתם לאכול מנה אחרונה, אין צורך לברך עליהם ברכה אחרונה, אך לפנייהם מברך ברכה ראשונה אם הם באים לקינוח

הגרש"ז (אותו 'חאת הברכה' מצטט בסוף דבריו) אומר שאין דין של "פינוי השלחן". יש היסח הדעת, במובן של החלטה להפסיק את הסעודה. פינוי השלחן זו דוגמה להיסח הדעת מהסעודה הדורש ברכה חדשה. בחתונות וכדו' ידוע שתהיה מנה אחרונה. זה נוהל קבוע מדי מכדי לחשוב שאנשים לא חושבים על זה. אם כך, אין די בפינוי השלחנות לקבוע שאנשים הסיחו דעתם מן הסעודה.

בדומה לסברא זו של הגרש"ז, הרב שטרנבוך אומר שאחרונים התלבטו אם בפועל לברך על קינוח:

תשובות והנהגות כרך א סימן קעז

במשנה ברורה (קע"ז ס"ק ד') מבואר שצריך לברך על קמפוט שאינו אלא לקינוח סעודה וצריך ברכה. אבל שמענו עדות נאמנה הלכה למעשה שבזקנתו חזר בו ובעצמו לא בירך על קמפוט, (עיין בספר "הצדיק רבי שלמה" עמוד קי"ט שמביא גם כן עדותו מהחפץ חיים שאין מברכין על קמפוט). ואצל מרן הגרי"ז סולוביצ'יק זצ"ל (הגאב"ד דבריסק) ראיתי שדקדק לאכול עם פת דווקא, דהוה עיקר ופטר טפל. ואצל כמה צדיקים זצ"ל חילקו בזה שבשבת ה"קומפוט" הוא מנה קבועה ושייך לסעודה ואין לברך, ובחול דווקא מברכין. ועיין ב"מעשה רבי" בהנהגות הגר"א שדברים שאינם קבועים להיות בתבשיל הסעודה מברך עליו, ושפיר דעתו שבשבת שהקומפוט קבוע אין לברך

מצד אחד, אלו דברים המובאים בנפרד מן הסעודה (כמו הקינוח המוגש בחתונות). ישנה עדות שהחזון איש והגרש"ז אמרו לברך על הקינוח, גם בימינו. מצד שני, אלו דברים המובאים בקביעות בסעודה, ולכן הרב שטרנבוך הביא עדויות על פוסקים אחרים שעשו אחרת. בספר 'חאת הברכה' מבאר את ההתלבטות:

בירור הלכה סימן יג ב אות א (עמוד 245)

שמעתי מהגר"צ ובר שהטעם לספק הוא שיש סוברים שבכל תלוי בזה שהדבר בא בתוך הסעודה – שכל המאכלים שדרכם דווקא לאכול בתוך הסעודה טפלים לפת ונפטרים בברכתו .... ניתן להסביר שהחפץ חיים (שהוא בעל המשנה ברורה) חשש לדעות הסוברות שהכל תלוי אם בא בדרך כלל בסעודה. לפי זה, כל המאכלים המתוקים ביותר שהדרך לאכלם כמנה אחרונה בסעודה – יש מקום לומר שאינם טעונים ברכה אפילו כשאכלם למתיקות. למעשה, רוב הראשונים ..... נקטו שהלשון "באו בתוך הסעודה" הוא **סימן**, אך הסיבה הפוטרת היא העובדה שבאים ללפת או למזון ולשובע

נזכיר את שיטות הראשונים שלמדנו:

לפי רש"י הדבר תלוי במה שמלפתים את הפת. אם כך ודאי שיש לברך על הקינוח שלנו.

לפי ר"י הזקן יש לברך על דברים שלא רגילים לנשנש עליהם. על הקינוח שלנו ודאי שרגילים לנשנש.

לפי הרשב"א תלוי אם המאכלים מוגשים כחלק מהצורך בתזונה. הקינוח נועד לקנח ולא להזין.

אם כך, כל הספק הוא רק לשיטת הרא"ש, האומר שכל דבר הכלול במסגרת ה'סעודה' פטור מן הברכה. במקום בו אין סעודת שבת ללא קינוח, אין ספק שהקינוח הוא חלק מה'סעודה'.

כך משמע גם מדברי הרב שטרנבוך בשם הגר"א: במשך השבוע אין רגילים להגיש קינוח. אם כך, ודאי שכאשר מגישים קינוח באמצע השבוע, אין כוונת האוכלים על הקינוח. אך בשבת אנשים מניחים שיהיה קינוח, ולכן ניתן להתייחס אליו כחלק מן הסעודה.

ברם, הוא מסיים ואומר שהדברים הבאים "בתוך הסעודה" הוא סימן, ולא סיבה. כלומר, הוא סובר שגם לפי הרא"ש הסיבה האמיתית שלא מברכים על מה שמובא בסעודה הוא מפני שהוא מזין (או מלפת את הפת). זו גם כוונתו בכך שהדברים הם במסגרת "הסעודה", ולכן הוא מפקפק בחומרה הזאת, גם לשיטת הרא"ש.

סיכום ביניים:

במסכת ברכות (דף מא ע"ב) רב פפא קובע שדברים הבאים אחר סעודה טעונים ברכה נפרדת מהסעודה, לפנייהם ולאחריהם.

רש"י, לשיטתו, מבאר שכל מאכל שלא נאכל במסגרת המנה העיקרית (כמו פירות, מיני מתיקה וכדו') דורשים ברכה נפרדת מהסעודה. בדרך כלל הם מובאים אחר הסעודה, אך מה שקובע את הצורך בברכה הוא סוג המאכל, ולא השלב בו מגישים אותו. הרא"ש מבאר שהכוונה היא לשלב שבא אחר הסעודה, אחר פינוי השולחן (אולי בלשונו היינו אומרים: כאשר עוברים לסלון). המאכלים המוגשים בשלב זה נפרדים מהסעודה. ברם, הרא"ש ממשיך ואומר שדבר זה אינו מצוי בימינו. אור זרוע וראשונים נוספים פוסקים כדברי הרא"ש, שרק במציאות המסוימת שלהם יש הצדקה לברך לפני ואחרי המנה הנוספת שאחר הסעודה, והשו"ע פוסק בהתאם לכך.

ברם, הטור אומר שמציאות זו קיימת בסעודות גדולות, משמע שגם בימי הדבר היה קיים (למרות שהוא היה בנו של הרא"ש. הב"ח אומר שגם אם נזהה מציאות דומה, עלינו לשים לב לכך שאם ממשיכים לאכול לחם בשלב הקינוח הזה, אין לראות במנה זו מנה נפרדת מהסעודה לעניין חיוב ברכה נוספת.

המגן אברהם מסביר שהכוונה אינה לפינוי המאכלים מהשולחן, אלא לפינוי המאכל עצמו, ומציאות זו באמת לא ממש קיימת בזמננו. אך הביאור הלכה אומר שפינוי השולחן עצמו אינו מוזכר כקריטריון, ולכן יש לברך גם אם פינו את השולחן וברור שעברו למנה נפרדת לחלוטין.

יש לציין שבחתונות בימינו פעמים רבות אכן מפנים את השלחנות ממש, ולאחר מכן מגישים קינוח. שבת הלוי והאור לציון מעירים שבמציאות זו יהיה מוסכם שיש לברך בנפרד על הקינוח.

אך וזאת הברכה אומר בשם הגר"ז שפינוי השולחן במקרה זה אינו מאותת את סיום הסעודה, אלא רק צורך טכני לייצר עוד מקום לריקודים. מתוך כך הוא מוסיף קריטריון נוסף: היסח הדעת, החלטה לא להמשיך את הסעודה. כאשר מפנים את השלחנות ומחליטים לאכול משהו חדש, יש צורך בברכה חדשה. אך כאשר מפנים את השולחן, והכל יודעים שבשלב זה יעברו לריקודים ומנה נוספת, אין לברך.

מתוך כך הרב שטרנבוך מביא התלבטות של הפוסקים אם לברך על הקינוח (לדוגמא, הגרי"ז היה מכניס את הקינוח ללחם כדי שיהיה דבר המלפת את הפת). היו שחילקו בין אם ידוע שיהיה קינוח (כמו בשבת או מסיבה) ובין אם הקינוח הוא הפתעה, ואזי באמת שהסיח דעתו ממנו.

וזאת הברכה ממשיך ומבאר: השאלה היא אם הגשת הדברים אחר הסעודה, אחר פינוי השולחן, זהו סימן או סיבה לברכה נוספת. אם פינוי השולחן הוא מעשה המייצר צורך בברכה חדשה, יש לבחון אם מעשה זה נעשה בימינו. אך אם פינוי השולחן רק מחדד ומבהיר לנו שהאדם מסיח את דעתו ואינו מצפה לקינוח, אזי הקריטריון הרלוונטי הוא הציפייה לקינוח, ולא מעשה טכני זה או אחר.

ברם, מסוגיות נוספות עולות פעולות שלכאורה מקבילות לפינוי השולחן:

מים אחרונים, 'הב לן ונברך', ויתר סיומי סעודות

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מב עמוד א

רב פפא איקלע לבי רב הונא בריה דרב נתן, בתר דגמר סעודתייהו אייתו לקמייהו מידי למיכל, שקל רב פפא וקא אכיל. אמרי ליה: לא סבר לה מר "גמר, אסור מלאכול" - אמר להו: "סלק" אתמר רבא ורבי זירא איקלעו לבי ריש גלותא, לבתר דסליקו תכא מקמייהו שדרו להו ריסתנא מבי ריש גלותא, רבא אכיל ורבי זירא לא אכיל. אמר ליה: לא סבר לה מר "סלק, אסור מלאכול" - אמר ליה: אנן אתכא דריש גלותא סמכינן.

משני הסיפורים אנו למדים שאם סילקו את השולחן, אסור לאכול יותר. ברם, במקרה השני מדובר באורח, הסומך על שלחן אחרים. בהמשך העמוד הגמרא מציגה את מסקנתה להלכה:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מב עמוד א

ולית הלכתא ככל הני שמעתתא, אלא כי הא דאמר רבי חייה בר אשי אמר רב, שלש תכיפות הן: תכף לסמיכה שחיטה, תכף לגאולה תפלה, תכף לנטילת ידים ברכה

משמע שהאיסור לאכול נוצר רק אם כבר נטלו מים אחרונים לברכת המזון. כל פעולה אחרת אינה אוסרת את המשך האכילה.

האם נטילת מים אחרונים היא הדבר היחיד הקובע שהסעודה הסתיימה ואינה מאפשרת לאכול? במסכת פסחים מובאת דוגמא אחרת:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קג עמוד א

רב ברונא ורב חננאל תלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא, קאי עלייהו רב יבא סבא. אמרו ליה: הב לן וניבריך. לסוף אמרו ליה: הב לן ונישתי. אמר להו, הכי אמר רב: כיון דאמריתו הב לן וניבריך - איתסרא לכו למישתי. מאי טעמא - דאסחיתו דעתיכו

שיטת הרי"ף לפי הריטב"א

הרי"ף מסביר שהאמירה "איתסרא לכו למישתי" אומרת שאסור לשתות ללא ברכה חדשה על השתיה:

רי"ף מסכת פסחים דף כא עמוד א

הכי אמר רב: כיוון דאמריתו 'הב וניבריך' איתסר לכו למישתי - פירוש, משום דקא עקרי דעתייהו ממשתיא, הילכך אי בעי למהדר ומשתי צריכי ברוכי 'בורא פרי הגפן'

הרי"ף מבאר שכוונת הגמרות היא שהסועד הסיח את דעתו, ומשכך הברכה הראשונה (הקודמת) אינה מוציאה אותו ידי חובה, ועליו לברך שנית. ברם, הריטב"א, על הסוגיה בברכות, מבאר אחרת:

ריטב"א מסכת ברכות דף מב עמוד א

לא סבר לה מר "גמר אסור מלאכול"?: פירוש: והאי דאכלו, מברכין היו בוודאי לפניו, דהא אמרינן דגמרי סעודתייהו, וכיוון דכן הוו להו דברים הבאים אחר סעודה שלא מחמת סעודה וטעונים ברכה, ואפילו הכי אמר להו דאסור לאכול ואפילו בברכה, דכיוון שקבעו לברכת המזון חייב לברך ברכת מזון תחילה

מהי המחלוקת בין רב פפא ורב הונא? הריטב"א אומר שלא יתכן שרב פפא העלה על דעתו לאכול ללא ברכה, הרי אלו וודאי מאכלים הבאים אחר סעודה! על כרחנו שיש שני גדרים שונים: יש החלטה לאכול אחר הסעודה, ויש החלטה לאכול אחרי שהחליט לברך ברכת המזון. הריטב"א מסביר יותר בהמשך הסוגיה:

ריטב"א מסכת ברכות דף מב עמוד א

תיכף למים אחרונים ברכה, ומכי נטל ידיו אסור לאכול ואפילו בברכת המוציא, דכיוון דנטל ידיו לברכה הא קביל עליה לברוכי ברכת המזון ... ואי משום נמלך סגי ליה בברכה שלפניו. והא דאמרין בפסחים "כיוון דאמריתו 'הב לן וניבריך' אתסר לכו למשתי", דאפילו משום אמירה לחוד אתא לעכובינהו, ולא משום נטילת ידיים ... הא פירש לה הרי"ף 'התם דאיתסר לכו למישתי - בלא ברכת היין קאמר

הריטב"א מסביר שיש שתי סוגיות שונות: הסוגיה בפסחים היא היסח הדעת מן הסעודה, בדומה לפינוי השלחן בו עסקנו בסוגיה הקודמת (ברכות דף מא). הסוגיה בדף מב במסכת ברכות עוסקת במים אחרונים, זהו דין ייחודי, שאינו קשור במהותו לסוגיה שלנו. הריטב"א אומר שזו גם דעת הרי"ף. מסתבר שדבריו מבוססים על דברי הרי"ף במסכת ברכות:

רי"ף מסכת ברכות דף ל עמוד א

ולית הלכתא הכי, אלא כל זמן שלא נטל ידיו לברכה מצי אכיל, דאמרין: 'ולית הלכתא ככל הני שמעתא אלא כי הא דאמר רב חייא בר אשי אמר רב שלשה תכיפות הן תכף לסמיכה שחיטה תכף לגאולה תפלה תכף לנטילת ידים ברכה'

הרי"ף אומר שמותר לאכול עד שנוטל מים אחרונים, ואילו אחרי מים אחרונים אסור. הריטב"א מבין שהרי"ף מתכוון להבחין בין הסוגיות: הכרעת הסוגיה במסכת ברכות מבוססת על האמירה "תיכף לנטילת ידיים ברכה". כלומר, יש כאן דין מסוים שנובע מהלכות מים אחרונים, ולא הלכה כללית העוסקת בהיסח הדעת מן הסעודה. כל דבר הקודם למים האחרונים הוא לכל היותר היסח הדעת המחייב ברכה נוספת.

לסיכומו של דבר: בסוגיה המרכזית שאנו עוסקים בה ביחידה זו אנו עוסקים בפינוי השלחן, המסיח את הדעת מן הסעודה. משכך, המבקש להמשיך לאכול נדרש לברך שנית. הרי"ף אומר שההכרזה שעכשיו מברכים שווה לפינוי השלחן מבחינת היסח הדעת מן הסעודה. הריטב"א אומר שלפי הרי"ף יש שני דברים שונים: יש היסח הדעת מן הסעודה, הדורש ברכה חדשה. זה נכון ביחס לפינוי השלחן וכן להכרזה שעכשיו מברכים. יש הלכה אחרת של מים אחרונים. אחרי מים אחרונים האדם כבר קבע את עצמו לברכה, ולכן אסור לו לאכול או לשתות, ואפילו בברכה.

שיטת רבינו יונה והר"ן

אף את בית מדרשו של רבינו יונה הטריד היחס בין הסוגיות:

רבינו יונה על הרי"ף מסכת ברכות דף ל עמוד א

אלא כל זמן שלא נטל ידיו לברכה מצי אכיל, ואף על פי שלעניין יין כיון שסילק דעתו מלאכול ואמר (פסחים קג ב) הב לן ונברך אסור לו לשתות עד שיברך!

במסכת ברכות לכאורה נאמרת אמירה מוחלטת – כל דבר הקודם למים אחרונים אינו סיום הסעודה. אם כך, מדוע רב יבא אמר לתלמידים לא לשתות אחרי שאמרו "הב לן וניברך"? הריטב"א היה עונה שאחרי מים אחרונים אסור לאכול או לשתות, בכלל, עד שיברך ברכת המזון. לעומת זאת, ביחס ל"הב לן וניברך" ניתן לברך ברכה חדשה ולאכול או לשתות. אך תלמידי רבנו יונה מתרצים בשם רבם אחרת:

לעניין הפת אינו כן, אלא אף על פי שסילק דעתו מלאכול, ואפילו סילקו השלחן, אם רצה לחזור לאכילתו אין צריך לברך פעם אחרת, שכל שלא נטל ידיו לברך לא נסתלק לגמרי מאכילת הפת, ואחר שנטל ידיו אין לו (לאכול או) לשתות ואפילו בברכה, שכיוון שנטל ידיו יש לו לברך, דתיכף לנטילת ידיים ברכה. מפי מורי הרב נר"ו

רבנו יונה מסכים עם ההבחנה העקרונית של הריטב"א. מים אחרונים קובעים את האדם לברכת המזון, ולכן אפילו בסעודת פת אסור לאכול ולשתות, אפילו בברכה. אך הוא מוסיף הבחנה בין סעודת פת ובין אכילות אחרות: סעודת פת מטבעה נמשכת יותר מאכילה אחרת. לכן אף פעולה אחרת אינה מסיחה את דעת האוכל ממנה. ביחס לשתיה, או אכילת סעודה שאינה סעודת פת, גם פעולות אחרות עשויות למנוע את היכולת להמשיך לאכול.

(שימו לב ללשונו: "אף על פי שסילק דעתו מלאכול, ואפילו סילקו השלחן" – משמע שיש חידוש גדול יותר בהיתר להמשיך לאכול אחרי סילוק השלחן. נעיר הערה נוספת על כך בהמשך הדברים). הוא אינו מבהיר אם במצב זה רשאי לברך ולאכול או לשתות, או שמא חייב לברך ברכה אחרונה, בדומה למים אחרונים. מלשונו נשמע יותר שמים אחרונים הם דין מיוחד, ובמצבים האחרים יהיה רשאי לברך ולאכול או לשתות. כך הבית יוסף מסביר בדבריו:

בית יוסף אורח חיים סימן קעט

כתב ה"ר יונה (שם) שאחר שנטל ידיו אין לו לשתות ואפילו בברכה, ונראה דלא מטעם היסח הדעת הוא, דהא היסח הדעת אינו מזיק ברכה אחרונה על מה שאכל כמו שנתבאר, אלא נראה לי שהטעם משום דכיוון דקיימא לן יתיכף לנטילת ידיים ברכה, כיוון שנטל ידיו כדי להיות מזומן לברכה הוי כאילו התחיל כבר בברכה, ואסור להפסיק באכילה ושתייה כלל, מה שאין כן ב'הב לן ונברך' שאין כאן אלא טעם של היסח הדעת, ומשום הכי כשיברך תחלה על מה שרוצה לאכול סגי

הר"ן מחלק בסגנון דומה, אך חילוק שונה:

הר"ן על הרי"ף מסכת חולין דף כט עמוד א

יושב ואוכל בתוך סעודתו אף על פי שגמר בלבו שלא לאכול, אינו חוזר ומברך, וכדאמר בפרק כיצד מברכין (דף מב א) דאפילו גמר ואפילו סלק מותר לאכול עד שיטול ידיו ואין צריך לברך, דהתם הוא דיש קבע לאכילה, ופעמים שאדם יושב בסעודה קטנה ונמשך לסעודה גדולה. אבל לשתיה אין קבע, ולפיכך נמלך חוזר ומברך

במסכת פסחים מדובר על רבנים ששתו, אמרו שיברכו, וחזרו ואמרו שישתו. במקרה זה גמר השתייה אוסר לשתות. אך במסכת ברכות מדובר על אכילה. אדם עשוי לחשוב שיאכל מעט ובהמשך ממשיך ואוכל יותר. לכן הפסק סתמי אינו מחייב בברכה חדשה. בפועל אנשים קובעים סעודה לא רק על פת, אלא גם עשויים לאכול מיני פחמימה אחרים כליווי לסעודה. אם כך, מבחינה עקרונית אין הבדל בין הר"ן ותר"י. יתכן ותר"י אומר את דבריו ביחס לפת, כאשר כוונתו על כל מאכל. כך אכן משמע מדברי הפוסקים:

פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סימן קעט ס"ק ב

יראה בקבע לאכילה לאו דוקא פת, הוא הדין שאר מידי דמזון לא מסלק בהב ונברך ברכה אחרונה לחלק, ואם רוצה לאכול עוד (להרע"י) [להר"ר יונה] ור"ן רשאי בלא ברכה ראשונה

שיטת הרשב"א והראב"ד

הרשב"א חולק על הרי"ף:

חידושי הרשב"א מסכת ברכות דף מב עמוד א

כלומר תיכף למים אחרונים ברכה, ומכי נטל ידיו אסור לאכול, ואפילו בברכת המוציא, דכיוון שנטל ידיו לברכה קבל עליה לברוכי, ואי אמר 'הב ונברך' הוא הדין והוא הטעם. וכל שכן הוא, דהא קביל עליה בפירוש לברוכי, והראב"ד ז"ל הביא רא"י על זה מדאמר להו [פסחים ק"ג ב'] רב יבא סבא לתלמידי דרב הכי אמר רב כיון דאמריתו הב ונברך איתסר לכו למשתי, ולא נטר להו אי מברכים עליה בורא פרי הגפן או לא, אלמא אסור למשתי – אפילו בברכה קאמר

נזכיר את הסיפור ממסכת פסחים: רב ברונא ורב חננאל אמרו "בואו נברך", ואז אמרו "בואו נשתה". רב יבא אומר להם בשם רב: אסור לכם לשתות. אומר הראב"ד: לפי הרי"ף לא היה לו לומר שאסור להם לשתות, אלא רק להזכיר להם שיברכו לפני שהם שותים. משמע שהכוונה שאסור להם לשתות, אפילו אם יברכו לפני שישתו. שימו לב שגם לפי הרשב"א והראב"ד יש שני גדרים שונים: יש את הדין של פינוי השלחן, אחריו אסור לאכול עד שיברכו ברכה נוספת, ויש את הדין של נטילת מים אחרונים או ההכרזה שעתה יברכו ברכת המזון, אחריהם אסור לאכול כלל, אלא יש לברך ברכת המזון. (שימו לב שהראב"ד אומר שאמירת "הב לך" היא "כל שכן" ביחס לנטילת מים אחרונים. נעיר על כך בסיכום הדברים).

שיטת הרא"ש

הרא"ש מסביר שלפי רבים מן הראשונים¹ בכל המצבים רשאי לחזור ולברך בכדי לאכול ולשתות:

רא"ש מסכת חולין פרק ו סימן ה

כיוון דאמר 'הב לך ונברך' איתסר לכו למשתי פירש רש"י עד שיברך לפניו, וכן פירש רבינו חננאל ז"ל .... ויש מפרשים אסור למישתי עד דמברכיתו ברכת המזון. ולא נהירא .... ולקמן בפרק כל הבשר (דף קז ב) גבי שמש מברך על כל פרוסה ופרוסה לא משמע שצריך לברך ברכת המזון, מדלא קאמר 'מברך אחר כל פרוסה ופרוסה'. אלמא היסח דעת זוקקו לברכה ראשונה אם רוצה לאכול או לשתות, לפי שכבר נסתלקה ברכה ראשונה כשהסיח דעתו מלאכול או לשתות. אבל אין היסח הדעת מזקיקו לברך (ברכה אחרונה) על מה שאכל ושתה קודם שיאכל וישתה פעם אחרת. דמאי נפקא מינה בזה אם יאכל פעם אחרת ויברך ברכת המזון על שתי סעודות? דלא מצינו שיש חשש הפסק בין מעשה לברכה אחרונה

הרא"ש דוחה את עיקר הטענה של הראשונים האחרים. לשיטתו, אין מקום לומר שהיסח הדעת מחייב לברך ברכת המזון בדווקא. מי שמסיח דעתו מן הסעודה התנתק מסעודה זו, אך אין בכך סיבה שמחייבת אותו לברך ברכת המזון מיד. אם רצונו לאכול, אין מניעה מברכה חדשה שתאפשר את האכילה הזאת. ברם, בשתי הסוגיות לכאורה לא משמע כך. בשתייהן נאמר שאסור לאכול! הרא"ש מסביר:

ומה שאמר להם רב יבא 'איתסר לכו למישתי', אף על פי שלא היה יודע אם היו רוצין לשתות על ידי ברכה או לא. מורה היה להם שחייבין לברך

כוונתו הייתה שאסור לאכול ללא ברכה. אך בברכה ודאי שמותר לאכול. בדומה לכך יש להקשות על הסוגיה בברכות: מדוע רבי זירא לא אכל, הרי אילו רצה לאכול היה יכול לברך ולאכול!

וא"ת הא דאמרין בפי' כיצד מברכין (דף מב א) ד"רבה ורבי זירא הוו אכלי, סליקו תכא מקמייהו, אייתו להו דיסתנא, רבה אכל רבי זירא לא אכל, א"ל: לא סבר לה מר 'סילק אסור לאכול? אמר ליה: אנא אתכא דריש גלותא קסמיכנא', והשתא אם לא היה צריך ברכת המזון תחילה, למה לא היה אוכל? וי"ל דאותו מאכל לחם היה מעורב בו והיה עליו טורח ליטול ידיו ולברך ברכת המוציא

הרא"ש אומר שגם רבי זירא מסכים שניתן לברך ולאכול שנית. אך מכיוון שמדובר בלחם, היה צריך ליטול ידיים שנית, ורבי זירא לא רצה לטרוח כל כך (שימו לב שיש באמירה זו שני חידושים נוספים: א. גם על לחם יש לברך שנית אם מסיח את דעתו. בהמשך נבחן את האמירה הזאת. ב. אם אוכל לחם אחר גמר הסעודה, עליו לא רק לברך שוב, אלא גם ליטול ידיים שוב).

שוב לטענה המרכזית של הרא"ש:

הרא"ש אומר שהיסח הדעת זו לא סיבה לברך ברכת המזון, אלא רק סיבה לחייב ברכה ראשונה חדשה. אך הגמרא אומרת ש"תיכף לנטילה ברכה". האם זהו דין שונה מהדין של היסח הדעת?

¹ מלשון רש"י קשה לדייק דיוק ברור, שכן בכל סוגיה הוא מבאר באופן מעט שונה. במקום אחד משמע שאחרי שמסיח דעתו חייב לברך ברכת המזון, ובמקום אחר משמע שגם אחרי שמסיח דעתו רשאי לברך ולאכול. הפוסקים נוטים לומר שרש"י חזר בו, ולכן לא התחקנו אחר שיטתו. הרא"ש משתמש בדין הזה בדבריו כבסיס לפסיקתו.

א. כוונת הגמרא בברכות היא לומר שהדין של "תיכף לנטילה ברכה" הוא דין שונה מהדין של היסח הדעת

מעדני יום טוב מסכת ברכות פרק ו אות ר

למפרשים 'עד דמברכיתו', היינו ברכה שלפני השתיה (וכך הסכים רבינו הרא"ש בפרק כיוסי הדם) איכא בינייהו ד'הב לן ונברך' ונטל ידיו, דבנטל ידיו צריך שיתכף ברכת המזון ולא סגי ליה שישתה או שיאכל אפילו בברכה שלפניו

בית יוסף אורח חיים סימן קעט

מדברי הרא"ש ... משמע מדבריו דנטל ידיו אסור לאכול עד שיברך ברכת המזון, ומשום הכי כתב 'ולפירוש רש"י ורשב"ם הב לן ונברך שווה לנטל ידיו, דבתרווייהו אינו יכול לאכול עד שיברך ברכת המזון, דאילו לשאר מפרשים אינם שווים, שהרי ב'הב לן ונברך' אינו צריך לברך ברכת המזון למפרע, ובנטל ידיו צריך. ומכל מקום משמע דנטל ידיו לדברי הכל אסור לאכול עד שיברך ברכת המזון על מה שאכל

המעדני יו"ט והבית יוסף מסבירים את הרא"ש בדומה לדברי הרי"ף על פי הריטב"א שלמדנו לעיל: יש שני דינים: יש דין של היסח הדעת. הגמרא במסכת ברכות מתחילה מאמירה שפינוי השלחן מסלק את הדעת, ולכן יש חובה לברך. הגמרא דוחה את ההבנה הזאת, ואומרת שאין דין כזה: היסח הדעת לעולם אינו מחייב ברכה אחרונה. לכל היותר הוא מחייב לברך ברכה ראשונה לפני אכילה נוספת. הגמרא אומרת שיש דין אחר לחלוטין, הדין של סמיכת נטילת ידיים לברכת המזון. זה דין מיוחד בדיני ההכנות לברכת המזון. דין זה אינו קשור לדיני היסח הדעת (שהרי הרא"ש אומר שאין היסח דעת המחייב דווקא לברך ברכה אחרונה אחריו), אלא לדיני ברכת המזון.

עולה שמצד היסח הדעת, מי שמסיח דעתו מוכרח לברך ברכה ראשונה חדשה אם מבקש לאכול או לשתות. מצד דיני ברכת המזון, מי שנטל מים אחרונים מוכרח לברך בהקדם, ללא 'הפסק' של אכילה או שתייה בין הנטילה והברכה.

ב. כל המצבים המתוארים הם מצבים של היסח הדעת

הטור, בנו של הרא"ש, סיכם את פסקי הרא"ש בקצרה. זהו הסיכום שהטור כתב לסימן זה ברא"ש:

קיצור פסקי הרא"ש מסכת ברכות פרק ו סימן לא

נטל ידיו לברכת המזון או שאמר הב לן ונברך – אסור לאכול ולשתות עד שיברך על מה שרוצה לאכול ולשתות. ואין צריך לברך ברכת המזון קודם

ניכר שהטור סובר שלפי הרא"ש "תיכף לנטילה ברכה" אינו דין נפרד ומיוחד, אלא דוגמא נוספת להיסח הדעת. כך גם משמע מדברי התוספות:

תוספות מסכת ברכות דף מב עמוד א

רבי זירא לא אכל - תימה לפי מה שמפרשים העולם הב לן ונברך אסור למשתי בלא ברכה שלפניו אמאי לא אכל לברך עליה וליכול ושמא היה תבשיל שהיה בו פת והיה צריך ברכת המוציא ונטילת ידיים וטורח היה לעשות כל כך. תכף לנטילת ידיים ברכה - והלכך כיון שנטל ידיו באחרונה לאחר סעודה אסור לאכול עד שיברך והוא הדין אם אמר הב לן ונברך אפי' בלא נטילה.

דברי בעלי התוספות דומים להפליא לדברי הרא"ש, והם משווים מפורשות, פעמיים, בין מים אחרונים ובין 'הב לן וניברך'. משמע שאין שום דבר שמחייב לברך ברכת המזון, תמיד ניתן לברך ברכה ראשונה חדשה ולאכול ולשתות. כך מבאר המגן אברהם את שיטת הרא"ש:

מגן אברהם סימן קעט ס"ק ב

נראה דדעת הרא"ש דנטילת ידיים נמי אם רוצה לברך יכול לחזור ולאכול, ויכול ליטול ידיו שנית סמוך לברכה. ומה שכתב 'תיכף לנטילה ברכה, ואם כן אסור להפסיק ביניהם בשום עסק, ו'הב לן ונברך' כנטל ידיו דמי (זהו) לפירש"י דס"ל אפילו רוצה לברך תחלה אסור לאכול, דבעי לברוכי תכף, אם כן אסור להפסיק בעסק אחר, אבל להרא"ש רשאי להפסיק בעסק אחר ד'הב לן ונברך' אינו אלא היסח הדעת ... כך נראה לי ברור בדעת הרא"ש

נסכם את השיטות על פי הרא"ש:

הרא"ש אומר שהיסח הדעת אינו מצדיק חובה לברך ברכת המזון, אלא רק מונע מהברכה הראשונה לחול על המאכל הבא.

לפי המגן אברהם ואחרונים נוספים: דבר זה נכון על כל היסח הדעת. לעולם ניתן לברך ולשוב לאכילה, ולברך ברכת המזון מאוחר יותר.

לפי הבית יוסף ואחרונים נוספים: למים אחרונים יש דין מיוחד, המחייב לברך ברכת המזון ללא הפסק משמעותי.

נשוב לסוגיה במסכת ברכות:

לפי הבית יוסף: כאשר הגמרא אומרת שמים אחרונים מיוחדים ושונים, הם שונים בכך שאין אפשרות לברך ברכה חדשה ולהמשיך לאכול. אך הדברים האחרים המחברים בסוגיה בהחלט עשויים להוות היסח הדעת. לפי המגן אברהם: מסקנת הסוגיה היא שרק מים אחרונים 'הב לן וניברך' מחייבים ברכה ראשונה חדשה. שאר הדברים המחברים בסוגיה נידחים מהלכה זו. אם כך, לשיטתו בשיטת הרא"ש אחר סילוק השלחן מותר לאכול גם ללא ברכה חדשה (אחרת מהו ההבדל בין מים אחרונים ובין סילוק השלחן?).

אך עלינו להזכיר את ההקשר הכללי בו אנו עוסקים. למדנו שיש לברך על מאכלים הבאים אחר הסעודה. למדנו מחלוקת ראשונים אם הלכה זו נאמרה גם על מאכלים הבאים מחמת הסעודה. לפי המגן אברהם ע"פ הרא"ש, אין חובה לברך ברכה ראשונה על מאכלים הבאים אחרי שסלקו את השלחן. ברם, בגמרא נאמר ש"דברים הבאים אחר סעודה" דורשים ברכה חדשה, ושם למדנו שהכוונה היא למאכלים המוגשים אחרי סילוק השלחן. אפשר ליישב שם הכוונה היא למאכלים שאינם באים מחמת סעודה. אם כך, לפי המגן אברהם תצא ההלכה הבאה:

אם נטל מים אחרונים או אמר 'הב לן וניברך' – מוכרח לברך לפני אכילה חדשה.

אם סלקו את השלחן – אין צורך לברך בכדי לאכול.

אם סלקו את השלחן ומבקש לברך מאכלים שאינם באים מחמת סעודה – מוכרח לברך לפני שיאכל אותם.

זאת לעומת הבית יוסף:

אם סלקו את השלחן, או שאמר 'הב לן וניברך' – עליו לברך על מאכל חדש המוגש בפניו.

אם נטל מים אחרונים – מוכרח לברך ברכת המזון לפני אכילה חדשה.

אך החזון איש מתקשה בהסבר זה בשיטת המגן אברהם (והפוסקים ההולכים בשיטתו, ונראה שהחזון איש ביניהם), שהרי הרא"ש אומר שאחרי פינוי אין הבדל בין דברים הבאים מחמת סעודה ובין דברים שאינם. לכן החזון איש מציע חילוק שונה:

חזון איש אורח חיים סימן כז אות ב

ונראה דתוספות והרא"ש ... דכתבו לדאחר המזון היינו אפילו דברים הבאים מחמת סעודה, כוונת שקבע על הפירות, דזהו לאחר המזון, אף אם הביאו לו אחר כך דברים הבאים מחמת סעודה, דינם כלאחר המזון, כיוון שכבר נפסקה סעודתו כשמשך ידיו מן הפת ומשאר דברים הבאים מחמת סעודה וקבע על הפירות .... הלכך אף אם אוכל מעשה קדירה בין הפירות אינם נטפלים לסעודה הראשונה

מן החזון איש עולה כך: אחר שסילק את השלחן הוא רשאי להמשיך לאכול לחם, ואף לאכול דברים הטפלים ללחם, ללא ברכה. אך מכיוון שסילק את השלחן והתחיל לאכול דברים שאינם שייכים ללחם, באופן מובהק, גילה דעתו שהוא מתכוון לקביעות חדשה, ולכן עליו לברך. אך סילוק השלחן אינו מחייב ברכה חדשה מצד עצמו, וכן אם יבחר לאכול לחם אחרי סילוק השלחן ואחרי תחילת אכילת הפירות לא יידרש לברכה חדשה. (לעיל הסברנו את הרי"ף, על פי הריטב"א, בדומה לשיטת הבית יוסף ברא"ש. יש מקום לבחון, שמא דבריו מסתדרים גם עם דברי המגן אברהם ברא"ש).

❖ הרחבות – שיטת הרמב"ם

כאן המקום לציין את ההיררכיה שהראשונים מניחים אודות סיומי הסעודה השונים:

בתר"י נאמר שלא רק אם אמרו 'הב לן וניברך', אלא אפילו סילקו את השלחן, מותר לברך ולהמשיך לאכול. משמע שסילוק השלחן הוא הסילוק המשמעותי יותר מן הסעודה. לפי דבריו אין כלל סתירה בין סוגיית דברים הבאים אחר הסעודה, שם מסלקים את השלחן, זהו ודאי הפסק משמעותי, לבין הסוגיה שלנו.

התוספות והרא"ש אומרים ש'הב לן' הוא הפסק משמעותי יותר מסילוק השלחן. לשיטתם צריכים ליישב בין הסוגיות, כאמור.

הריטב"א אומר בפשטות שבין אמירת 'הב לן' ובין סילוק השלחן שווים בכך שהם מחייבים ברכה חדשה, אך אינם מחייבים ברכת המזון (כמים אחרונים).

הערה נוספת ביחס להיררכיות בין הדברים:

הריטב"א הבית יוסף ועוד אומרים שנטילת מים אחרונים היא כבר חלק מברכת המזון, בשונה מ'הב לן' שהוא רק הזמנה לברכת המזון. הרשב"א אומר בשם הראב"ד ש"כל שכן" שאמירת 'הב לן' היא הזמנת הנוכחים בצורה מפורשת לברכת המזון, ולכן ודאי שהוא מחובר יותר לברכת המזון מאשר המים האחרונים.

סיכום ביניים

במסכת ברכות (דף מב ע"א) נאמר שתיכף למים אחרונים יש לברך ברכת המזון. משמע שאסור לאכול אחרי נטילת מים אחרונים.

במסכת פסחים (דף קג ע"א) מסופר שרב יבא סבא אמר לתלמידים שאסור להם לשתות אחרי שאמרו "הב לן וניבריך". הרי"ף מסביר שהכוונה היא שאחרי שאמרו "הב לן וניבריך" אסור לאכול ללא ברכה. אך מותר לברך ולשתות.

הריטב"א אומר שיש להבחין בין שני דברים שונים: רוב הסוגיות עוסקות בהיסח הדעת. היסח הדעת מחייב בברכה ראשונה חדשה במידה וירצה לאכול או לשתות שוב. אך יש דין מיוחד בנטילת מים אחרונים, הקובעים את האדם לברכת המזון, אחריה אין אפשרות לאכול או לשתות עד שיברך ברכת המזון.

הרא"ש מביא את שיטת רש"י ומספר ראשונים, מהם משמע שהיסח הדעת מחייב ברכת המזון, ואינו רשאי לאכול או לשתות עד שיברך ברכת המזון.

הרא"ש חולק על דבריהם מכל וכל. הוא אומר שהיסח הדעת רק מונע מהברכה הקודמת לחול על ההנאה החדשה, אך אין סיבה שהיא תחייב בברכת המזון מיידית.

הבית יוסף מסביר שכוונתו להסביר כדברי הריטב"א.

אך המגן אברהם והחזון איש אומרים שלשיטתו אין יוצאי דופן: כל הכנה לברכת המזון מחייבת בברכה ראשונה חדשה, אך אינה מחייב בברכת המזון.

החזון איש מוסיף לבאר שלפי הסבר זה פינאי השלחן לא יחייב בברכה חדשה (למרות האמור בסוגיית

'דברים הבאים אחר הסעודה'), אלא אם כן קבע קביעות חדשה על הפירות.

רבינו יונה מבחין בין אכילת לחם, עבורה הסעודה נחשבת כנמשכת אלא אם כן קובע את עצמו לברכת המזון בעזרת מים אחרונים, ובין אכילה או שתיה אחרת, שכל היסח דעת מחייב בברכה חדשה.

הר"ן מבחין בין שתיה, עבורה כל היסח דעת מחייב בברכה חדשה, ובין אכילה, שכן אדם צפוי לחשוב שיאכל מעט ובהמשך מחליט להמשיך לאכול.

הרשב"א והראב"ד מסכימים עם הריטב"א שיש שני גדרים, אלא שהרחיבו את הגדר של קביעת עצמו לברכת המזון: גם ההכרזה שעכשיו נברך נחשבת קביעת עצמו לברכת המזון.

להלכה

השו"ע פוסק את ההבחנה שיש בין מים אחרונים והב לן וניבריך, כפי שמבאר את הרא"ש ובדומה לדברי הריטב"א:

שולחן ערוך אורח חיים סימן קעט סעיף א

גמר סעודתו ונטל ידיו מים אחרונים, אינו יכול לאכול ולא לשתות, עד שיברך ברכת המזון; ואם אמר: הב לן ונברך, הוי היסח הדעת ואסור לו לשתות אלא אם כן יברך עליו תחילה.

בהמשך הוא מתייחס ליחס בין אכילה ושתיה:

ואכילה דינה כשתייה להרא"ש; אבל להר"ר יונה והר"ן אכילה שאני, שאף על פי ששילק ידו מלאכול, ואפילו סלקו השלחן, אם רצה לחזור לאכילתו אינו צריך לברך פעם אחרת, שכל שלא נטל ידיו לא נסתלק לגמרי מאכילה.

ואם לא נטל מים אחרונים וגם לא מכרז שהוא עומד לברך:

שם סעיף ג

אם לא אמר הב לן ונברך וגם לא נטל ידיו, משנטל הכוס לברך הוי היסח הדעת.

ברור שישנן פעולות אחרות מה ניתן לזהות שהאדם הכין את עצמו לברכת המזון, כלומר, היה בתודעה שהסעודה הסתיימה.

בביאור הלכה מציג שתי בעיות: ראשית, יש כאן מספר מחלוקות בלתי פתורות: האם ניתן לברך ולאכול שנית אחרי היסחי הדעת השונים? האם יש הבדל בין אכילה ושתיה? האם יש לנו מדרג ברור של מיסחי דעת? מהו דינם של דברים אחרים המראים שאדם סיים את סעודתו, מלבד ההכרזה שעתה נברך ומים אחרונים? לאור המחלוקות הרבות וחוסר הבהירות במצבים שהראשונים לא הגדירו עד תום, הוא אומר שנכון להחמיר:

ביאור הלכה סימן קעט ד"ה *אין

על כן לא נוכל להכריע לדינא בזה, ויש לזיזתו שלא לאכול אחר שאמר 'הב לן ונברך', דהוי ספק ברכה, וכן כתב בדרך החיים. וכן אם הסיח דעתו בהדיא שלא לאכול, אף שלא אמר 'הב לן ונברך' גם כן נכון מאד לזיזתו לכתחילה שלא לאכול דגם בזה יש הרבה ראשונים שסוברין להחמיר בזה

וזאת הברכה פרק ח "מאכלים הנאכלים לאחר סעודה" אות ז

יש אומרים שאם החליט בדעתו לסיים את הסעודה, כגון שנטל בידו את הכוס של ברכת המזון, שנחשב הדבר להיסח דעת גמור, דינו כסילוק השלחן ומברך על הדברים שאוכל אז אף בזמן הזה. אבל יש חולקים וסוברים שאין היסח הדעת נחשב כסילוק השלחן, כיוון שלא סילק את השלחן בפועל ואינו נראה כסעודה חדשה. למעשה טוב שלא לאכול ולשתות אחרי שהסיח דעתו מהסעודה כדי לא להיכנס לספק

סומך על שלחנו של אחר

למדנו בגמרא לעיל:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מב עמוד א

רבי זירא זירא איקלעו לבי ריש גלותא, לבתר דסליקו תכא מקמייהו שדרו להו ריסתנא מבי ריש גלותא, רבא אכיל ורבי זירא לא אכיל. אמר ליה: לא סבר לה מר "סלק, אסור מלאכול"?! - אמר ליה: אנן אתכא דריש גלותא סמכינן

רש"י מסכת ברכות דף מב עמוד א

אתכא דריש גלותא סמכינן - ואין סילוקתנו סלוק, שדעתנו אם ישא משאות מאת פניו אלינו נאכל

הסוגיה עוסקת בתודעה של אדם שסיים את אכילתו. הסומך² על שלחנו של אחר אינו באמת יודע אלו הפתעות צפויות לו, ולכן גם כאשר חושב שמחליט בדעתו שהסעודה הסתיימה, ההחלטה היא בערבון מוגבל. בעל הבית תמיד עשוי להפתיע במנה נוספת.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות בציעת הפת, סעודה, וברכת המזון סימן קעט סעיף ב

מי שסומך על שלחן אחרים, אפילו אמר: הב לן ונברך, לא הוי היסח הדעת עד שיאמר בעל הבית.

ברם, ההיפך אינו נכון: אם האורח מחליט בדעתו שהסעודה הסתיימה, בעל הבית יכול להודיע לו שהחלטתו מבוססת על טעות. אך אם בעל הבית אומר: באו נברך, האורח רשאי לומר שהוא אינו מוכן עדיין:

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים סימן קעט סעיף קטן יא

עד שיאמר בעה"ב - ואז כל המסובין אסורין ודוקא כששתקו והסכימו לדבריו אבל אם האורח דעתו לאכול ולשתות עוד רשאי אף שאמר בעה"ב הב ונברך וטוב שיגלה לפני המסובין שלא היה לו היסח הדעת שלא יחשבוהו כנמלך

סיכום ההלכות העולות מסוגיית סיומי הסעודה:

להלכה השולחן ערוך פוסק כדבריו בבית יוסף על דברי הרא"ש, בדומה לריטב"א, ומבחין בין מים אחרונים, אחריהם יש לברך ברכת המזון, ובין יתר סיומי הסעודה, אחריהם רשאי לברך שנית ולהמשיך לאכול. בהמשך הוא מביא את מחלוקת הרא"ש והר"ן אם לאכילה יש דין שונה משתיה.

הביאור הלכה ובספר וזאת הברכה אומרים שיש כאן ספקות בלתי פתורים רבים, ולכן נכון לא לאכול כלל אחרי שקבע עצמו לברכת המזון.

סומך על שלחן אחרים

בגמרא (ברכות מב ע"א) מסופר שרבא אכל ממאכל שהוגש אחרי פינוי השלחן ללא ברכה. הוא הסביר לרבי זירא שמכיוון שריש גלותא מחליט על סדר הדברים, היסח הדעת שלהם אינו רלוונטי לשאלה אם לברך שנית או לא. השולחן ערוך פוסק בהתאם לכך שהסומך על שלחן אחרים אינו מברך על דברים שמגיש בעל הבית, עד שבעל הבית יאמר שהגיע זמן הברכה. המשנה ברורה מסביר שאפילו אם בעל הבית אומר שהגיע זמן הברכה, אם האורח נחוש להמשיך לאכול אינו צריך לברך. הכוונה היא רק להיפך: שהחלטת האורח לסיים את הסעודה אינה משפיעה, כל עוד הוא תולה את סעודתו בבעל הבית.

² בלשונונו יתכן והיינו אומרים 'סומך על שלחן אחרים'. ניסחנו בעקבות ניסוחי הפוסקים בעניין. ברם יתכן והפוסקים התכוונו לכפל משמעות: מצד אחד, האדם סומך על שלחן האחר. בה בעת הוא סומך על בעל הבית שייגיש לו מאכלים נוספים, ולכן ברכתו חלה אף עליהם.

עוגות ופת הבאה בכיסנין בתוך או בסוף הסעודה

חידושי הרשב"א מסכת ברכות דף מא עמוד ב

פת הבאה בכסנין, דהיינו פרפרת דמתניתין, אם באה בתוך הסעודה אינה טעונה ברכה כלל, לא לפנייה ולא לאחריה, וכדתנן 'ברך על הפת פטר את הפרפרת', ובה עדיפא מתאנים וענבים. וטעמא דמילתא משום דפרפרת היא פת, ואילו קבע עליה סעודה, או דאכל מיניה כדי שאחרים קובעין עליו סעודה, מברך עליה המוציא וג' ברכות, והלכך כל שבאה בתוך הסעודה, דין הוא שיפטור אותה בברכת הפת

הרשב"א אומר שביחס לפת הבאה בכיסנין יש סברא נוספת. למדנו שמי שאוכל כמות גדולה מספיק של פת הבאה בכיסנין מתחייב בנטילת ידיים וברכת המזון. אם כך, לא יתכן שתהיה חובה לברך 'מזונות' על הפת הבאה בכיסנין הנאכלת במסגרת הסעודה. הרי יש צד שהיא עצמה חייבת בברכת 'המוציא' וברכת המזון, ודאי שהפת מוציאה אותה ידי חובת ברכתה, תחילה וסוף. אך נראה שראשוני אשכנז אינם מקבלים את הסברא:

הגהות מיימוניות הלכות ברכות פרק ד

לחמניות שהן דקות שקורין ניל"ש בלעז נראה דלא פטרה להו פת מברכה שלפניה, דלא חשיבי מחמת הסעודה טפי מפת הבאה בכסנין בתוך הסעודה שטעונין ברכה לפנייהם ולא לאחריהם

לפי הרשב"א, פת הבאה בכיסנין היא סוג של פת, ולכן אין טעם לברך עליה בנפרד בסעודת פת. לפי ראשוני אשכנז היא אינה חלק מן הסעודה, ולכן יש לברך עליה בנפרד (אך לא אחריה). יתכן והמחלוקת הזו ממשיכה את מחלוקתם הקודמת: לפי הרא"ש (הפוסק כדברי ההגהות מיימוניות), אין מברכים על מאכלים שהם חלק מן ה"סעודה". הפת הבאה בכיסנין אינה חלק מן הסעודה (אם לא קבע עליה סעודה), ולכן אין לברך עליה. לפי הרשב"א אין לברך בנפרד על מאכלים שבאופיים מזינים. מכיוון שניתן לקבוע סעודה על פת הבאה בכיסנין, מוכח שפת הבאה בכיסנין נחשבת מאכל מזין, ועל כן אין לברך עליה. השלחן ערוך פוסק כראשוני אשכנז:

שלחן ערוך אורח חיים סימן קסח סעיף ח

לחמניות ... אותן שבלילתן רכה ודקים מאוד שקורין נילבלא"ש, מברך עליהם בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש; ואם קבע סעודתו עליהם, מברך המוציא וברכת המזון; ואי אכיל להו בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה, טעונים ברכה לפנייהם ולא לאחריהם

מגן אברהם סימן קסח ס"ק כב

כללא דמלתא: כל שאוכל למזון ולתבשיל, כמעשה קדירה שקורין עפי"ל פלאדיין ופאודי"לי פלאדין (פשטידת תפוחים ופשטידת שזיפים), תמיד מחמת הסעודה הם באים, ואין צריך לברך עליהם תוך הסעודה, כי הפירי נעשה תבשיל תוך המולייתא (העטיפה) .... ודבר שבא לקינוח, כגון עוגות דקות כעבין יבשין או מיני מתיקה ... צריכה ברכה, ואין הפת פוטרן .... יש להרשב"א שיטה אחרת אך לא קיימא לן כוותיה

המגן אברהם מצביע על כך שייטכנו פשטידות מתוקות, עם מילוי פירות, אך הן מוגשות כחלק מהמנה העיקרית, ולכן אין לברך עליהן. אך יש לברך על כל דבר המוגש לקינוח.

אך יש לנו בעיה אחרת:

ביחידה 5 למדנו שיש ספק מהו פת הבאה בכיסנין. למדנו שלוש הגדרות לפת הבאה בכיסנין, וסיימנו בכך שאנו בספק מהו הפת הבאה בכיסנין, להלכה. לכאורה הספק הוא אם זהו פת או פת הבאה בכיסנין. (כמובן שאנו מתייחסים לפת הבאה בכיסנין, בלבד. עיין ביחידה שם, בה למדנו שישנם דברים שאין להם צורת הפת (כגון פסטה וקרפ צרפתי). הם אינם "פת" הבאה בכיסנין, אלא סתם מיני מזונות. כמובן שהמשך הדברים אינם מתייחסים אליהם).

בהקשר של נטילת ידיים וברכת המוציא, מספק אנו מברכים מזונות, שכן בכל מקרה ברכת מזונות מועילה לפת בדיעבד. אנו גם מסתפקים בברכה אחת מעין שלוש, משתי סיבות: א. בדיעבד (כלומר, מדאורייתא) היא מועילה גם לפת. ב. כל עוד לא אכל שיעור שבעיה, לא ברור שיש חובה מן התורה לברך את ברכת המזון. לכן ספק ברכה אחרונה היא מדרבנן, ובכך אנו מקלים ומברכים ברכה אחת בלבד.

אך בהקשר שלנו נוצר ספק הפוך. נדגים את הדבר: נניח שבסוף סעודה אדם אוכל פיצה לקינוח. נניח שהוא בספק אם הפיצה היא פת הבאה בכיסנין. על הצד שזהו פת הבאה בכיסנין, אנו פוסקים כראשוני אשכנז, ועל כן יש לברך על הפיצה 'מזונות'. אך על הצד שדין הפיצה הוא כדין לחם, ודאי שאין לברך עליו: ודאי שאין לברך

על לחם חדש המוגש בסוף הסעודה. אם כך, ישנה התלבטות אם לברך על הפת הבאה בכיסנין או לא לברך עליה כלל. לכאורה ספק ברכות להקל, ואנו לא נברך. אם החשבון שלנו נכון, יוצא שהרשב"א צודק להלכה, אך לא מטעמו. הרשב"א אומר שפת הבאה בכיסנין היא סוג של לחם, ולכן אין לברך עליה. את הסברא הזאת דחינו מן ההלכה. אך כאשר לפנינו ספק פת הבאה בכיסנין, זהו ספק לחם, ולכן מספק אין לברך עליו. כך אומר הרב בן ציון אבא שאול:

שו"ת אור לציון חלק ב - הערות פרק יב - הלכות דברים הנוהגים בסעודה הערה י

צריך שתהא ברכתם של מיני מזונות אלו בורא מיני מזונות בתורת ודאי, אבל אם ברכתם ספק מזונות ספק המוציא לחם מן הארץ, אין לברך עליהם, שהרי אפשר שנפטרו בברכת המוציא שבירך בתחילה. והנה בשו"ע בסימן קס"ח סעיף ז' הביא מרן ג' שיטות בפת הבאה בכיסנין, יש מפרשים דהיינו פת הממולאת בדבש או סוכר או שקדים וכדומה, ויש מפרשים שהיא עיסה שנילושה בדבש או שמן וכדומה, ויש מפרשים שהיא פת שעושים אותה כעכים יבשים וכוססין אותם. ואמנם יש אומרים שאין שיטות אלו חלוקות, ולכו"ע כל שיש תנאי אחד סגי... מכל מקום מדברי מרן משמע שחלוקים הם, וכן מפורש בב"י שם. ועל כל פנים מידי ספק לא יצאנו, וצריך שיהיו כל התנאים האלו כדי שתהא ברכתו ודאי מזונות

הביאור הלכה מביא את הדברים, ומתלבט בהם:

ביאור הלכה סימן קסח סעיף ח ד"ה * טעונים ברכה

לדין דמספקין בפת הבאה בכיסנין מאי הוא, אף דהמחבר פסק להקל בכולם, היינו משום דספק דרבנן להקל ואין מצריכין לו לברך המוציא וברכת המזון כשאר פת, מה שאשין כן בענייננו, להצריכו ברכה תוך הסעודה משום דנחזיקו לפת כיסנין אין סברא, דאדרבה ספק דרבנן להקל, ושמא מין זה פת גמור הוא ונפטר בברכת המוציא. על כן אין לברך על פת כיסנין בתוך הסעודה אלא אם כן הוא פת כיסנין לכולי עלמא [דהיינו שממולא וגם נילוש בדבש וכה"ג והוא דק ויבש] כ"כ דגמ"ר והגר"ז וכעין זה כתב ג"כ בחידושי רע"א וחיי אדם ולפי מה שכתבנו לעיל בשם המאמר מרדכי, דאפשר דמודו זה לזה, אין קושיא כל כך

ראשית, ביחידה 5 הבאנו מחלוקת אם שלושת ההגדרות שניתנו לפת הבאה בכיסנין חלוקות (או שאלו דוגמאות שונות לדברים שהם "פת" שלא רגילים לקבוע עליהם סעודה). אם אין מחלוקת בין ההגדרות, אין מקום להימנע מברכה בשל חוסר וודאות מהי הגדרת פת הבאה בכיסנין. גם אם נניח שיש מחלוקת מהי הגדרת פת הבאה בכיסנין, המשנה ברורה נוטה לפסוק שהשיטה המרכזית היא פת ממולאת (ביחידה 5 ביארנו מדוע). לפיכך הוא אומר שיש יותר מקום לחשוש שפת שלוש בדבש או מי פירות וכדו', וכן בייגלה וכדו', הם באמת פת, ולכן אין לברך עליהם. אך יש יותר מקום לברך על לחם ממולא (לגביו יותר מוסכם שהוא אינו פת, אלא פת הבאה בכיסנין):

ולדינא נראה דבאוכל דבר הנילוש בדבש ומי ביצים וכה"ג בתוך הסעודה כגון לעק"ך וקיכלי"ך או שאוכל כעבי"ן יבשים לא יברך בתוך הסעודה, אפילו אם אוכלך לקינוח ואם אוכל מדברים הממולאים בפירות [וכמה שצייר המחבר באופן הראשון], המברך עלייהו בתוך הסעודה לא הפסיד, דמשמע דרוב הפוסקים סוברין כן דזהו פת כיסנין.

בפועל, מחמת כל הספקות, ההמלצה הטובה ביותר היא תמיד לכוון שברכת 'המוציא' תוציא ידי חובת כל מיני ספק פת הבאה בכיסנין:

ובחיי אדם משמע דאף על לעק"ך וקיכלי"ך לכתחלה ראוי שיכוין בשעת ברכת המוציא לפטור אותן

לסיכום:

הרשב"א אומר שאם מגישים פת הבאה בכיסנין לקינוח, אין לברך עליה בנפרד, שכן פת הבאה בכיסנין היא ספק פת, וראויה לקביעת סעודה. אם כך, לא שייך להתייחס אליה כדבר הנפרד מן הסעודה. ברם, הגהות מיימוניות אומר שראשוני אשכנז מברכים על מזונות בנפרד מהסעודה, למרות שהם פת הבאה בכיסנין. השולחן ערוך פוסק כדבריהם. המגן אברהם מבחין בין סוגי פת הבאה בכיסנין. אם מדובר על פשטידות שניתן להגיש במנה העיקרית, אין לברך עליהן, גם אם הן מוגשות כקינוח.

ברם, למדנו ביחידה 5 שיש ספק מהו פת הבאה בכיסנין. על פניו המשמעות היא שכל פת הבאה בכיסנין המוגשת לנו, יש לנו ספק אם זו פת או פת הבאה בכיסנין. לאור זאת, האור לציון אומר שמספק לא נכון לברך, שמא זהו פת. כלומר: לפי הרשב"א,

גם אם ידוע לנו שזהו פת הבאה בכיסנין, אין לברך עליה. את הסברא הזו אנו דוחים. אך מכיוון שיתכן ולפנינו פת, אין לברך עליה, שמא היא פת.

הביאור הלכה מצמצם את הטענה:

ראשית, ניתן לברך על מאכלים העונים על מספר הגדרות של פת הבאה בכיסנין (רוגלך, שהוא גם נילוש עם שמן וסוכר רב, וגם ממולא), מכיוון שסביר שזהו אכן פת הבאה בכיסנין. בנוסף, המשנה ברורה פוסק שהשיטה המרכזית היא פת ממולאת. לכן, לדוגמא, בייגלה וקרקרים קרובים יותר לפת מאשר רוגלך, ולכן אין לברך עליהם. אך יש לברך על מאכלים ממולאים שלא רגילים להגיש למנה המרכזית. לכן יתכן והדבר הטוב ביותר הוא לכוון בשעת ברכת הלחם לכל הקינוחים.

תמרים בקינוח

בהקשר של אכילה אחר הסעודה, הרשב"א מעלה ספק נוסף. למדנו לעיל שאם מפנים את השלחן לחלוטין, ולאחר מכן מגישים קינוח, יש לברך לפני ואחרי הקינוח. אם מגישים פירות אחר הסעודה לכאורה יש לברך לפניהם ולאחריהם. ברם, מהו הדין אם אוכל לחם אחר פינוי השלחן? לכאורה הדבר תלוי במחלוקת שלמדנו ביחידה הקודמת אודות אכילת בשר ודייסה אחרי פינוי השלחן. לפי הרא"ש – אפילו הלחם הזה אינו חלק מהסעודה, ולכן יש לברך עליו. לפי הרשב"א לא. אך לכאורה אין צורך לברך ברכת המזון פעמיים.

מהו הדין במאכלים אחרים בהם אפשר לצאת ידי חובת ברכה אחרונה בברכת המזון? נעיין בדוגמא לכך:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יב עמוד א

אכל תמרי וקסבר נהמא אכל, ופתח בדנהמא וסיים בתמרי - [יצא], דאפילו סיים בדנהמא נמי יצא; מאי טעמא - דתמרי נמי מיזן זייני

חברותא ברכות דף יב עמוד א

אכל תמרי, וקסבר נהמא אכל, ופתח ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אדעתא לברך ברכת הזן בדנהמא, ונזכר שאכל תמרים, וסיים בתמרי - יצא. משום דאפילו אם סיים בדנהמא והיה אומר את כל ברכת הזן נמי יצא. מאי טעמא? - משום דתמרי נמי מיזן זייני, ובדיעבד יוצא עליהם גם בברכת הזן ... שהרי פתיחת ברכת הזן ראויה גם לתמרים
הרא"ש פוסק את הדברים:

רא"ש מסכת ברכות פרק א סימן יד

והיכא דאכל תמרי וסבר דנהמא אכל פתח וברך בדנהמא וסיים בתמרי יצא. דאי נמי סיים בדנהמא יצא מאי טעמא תמרי נמי מיזן זייני אי נמי סיים בדנהמא כלומר שבמקום ברכת על העץ ועל פרי העץ אמר ברכת המזון יצא תמרי נמי מיזן זייני לפיכך יוצא בברכת המזון על התמרים מה שאין כן בשאר שבעת (ס"א חמשת) המינים

הרא"ש פוסק את דברי הגמרא, שהתמרים ייחודיים בכך שהם זנים, ולכן מבחינה עקרונית ניתן לברך עליהם ברכת המזון. מתוך כך אומר הרשב"א שלא הגיוני לברך ברכה אחרונה נפרדת על תמרים:

חידושי הרשב"א מסכת ברכות דף מא עמוד ב

ומסתברא ד...אי אכל תמרי מודה הוא שהן אינן טעונין ברכה לאחריהן, משום דאינהו גופיהו מייזן זייני ונפטרין בברכת המזון, ולא דווקא פת הבאה בכסנין, אלא אפילו תמרי, דמה טעם לפת הבאה בכיסנין? משום דאף איהי מזון כפת, והלכך ברכת המזון פוטרתה בסופה, מההוא טעמא גופיה מפטרי תמרי בברכת המזון בסופן ... ואלא מיהו בהלכות גדולות כתבו 'אכל תמרי ורמוני ושאר מגדי לא מפטרי בברכת המזון'

האמנם הבה"ג חולק על מה שנשמע מן הגמרא?³ הרמב"ן מבאר את דבריו:

מלחמת ה' מסכת פסחים דף כד עמוד ב

רב שמעון בעל הלכות גדולות אמר דתמרי ורמוני ושאר מגדים דלאו מזון נינהו לא מפטרי בברכת המזון. ולפי דבריו, כי אמרינן 'מיזן זייני', הני מילי כשהם עיקר סעודתו, אבל לאחר סעודתו טעונין ברכה לפנייהם ולאחרייהם

לפי הבה"ג, מי שאוכל סעודת תמרים ורימונים, ומברך אחריהם ברכת המזון, יוצא ידי חובתו. אך אם אכל תמרים אחרי המזון, עליו לברך עליהם בנפרד מברכת המזון. הרשב"א פוסק כפשט הגמרא:

חידושי הרשב"א מסכת ברכות דף מח עמוד א

³ בפרי חדש סימן רח סעיף יז אומר שהבה"ג אכן פוסק כירושלמי בניגוד לבבלי, וסובר שברכת המזון אינה פוטרת מברכה אחרונה על תמרים.

אמרו בפרק קמא דמכלתין גבי תמרי "פתח וברוך אדעתא דנהמא וסיים בדתמרי יצא, דאפילו אמר 'הזן את הכל' יצא, דתמרי נמי מיזן זייני". וההיא ד'הביאו לו תאנים וענבים' – דווקא תאנים וענבים, אבל תמרי לא

מן הדברים עולה שיש הבדל בין תמרים ושאר הפירות: ברכת המזון מוציאה ידי חובת התמרים, ולכן אין לברך ברכה אחרונה עליהם, גם אם הם נאכלים אחרי פינוי השלחן. על שאר הפירות יש לברך ברכה אחרונה, ולא ברכת המזון, ולכן יש לברך עליהם בנפרד.
המגן אברהם פוסק כרשב"א:

מגן אברהם סימן קעז ס"ק ו

ותמרים ברכת המזון פוטרותן

ברם, אבן העזר פוסק כבה"ג:

אבן העזר אורח חיים סימן רח

הא דאיתא בש"ס סוף פרק קמא דברכות [יב, א] בתמרים, הא מבואר שם דאם בירך בדיעבד על התמרים ברכת המזון יצא, והיינו אם לא אכל פת כלל, ובירך על התמרים ברכת המזון יצא, או שאכל נמי פת וכיוון לפטור בברכת המזון גם התמרים להדיא, לכן בזה יצא ..... הרי דתמרים אין ברכת המזון פוטרן לכתחלה

❖ הרחבות – הראיה מן הירושלמי

לסיכום:

במסכת ברכות (דף יב ע"א) נאמר שתמרים מספקים תזונה, ולכן אם התחיל בברכת פת וסיים בברכת התמרים, יוצא ידי חובה. הרא"ש פוסק שבדיעבד ניתן לברך ברכת המזון על התמרים. לאור זאת אומר הרשב"א: אם אדם אוכל תמרים לקינוח, לא הגיוני לדרוש ממנו לברך 'על העץ' בנפרד מברכת המזון, שכן ברכת המזון פוטרת גם את התמרים! המגן אברהם פוסק כדבריו. הבה"ג אומר שברכת המזון אינה פוטרת את התמרים. הרמב"ן מסביר שבגמרא כתוב שברכת המזון מוציאה ידי חובה, ובוודאי שהבה"ג אינו חולק על כך. כוונתו היא שאם אדם אוכל סעודת תמרים, ברכת המזון מוציאה אותו ידי חובה. אך אם אוכל תמרים לקינוח, עליו לברך עליהם ברכה אחרונה נפרדת. אבן העזר פוסק כדבריו.

מכלל הדברים חזרנו לדיון מקביל (הופכי?) לסוגיה שהתחלנו ביחידה 8. שם ביררנו אם יוצאים ידי חובת ברכת המזון בברכת מעין שלוש. כאן עולה השאלה ההפוכה: האם יוצאים ידי חובת ברכת מעין שלוש בברכת המזון? למדנו את דינם של התמרים. נברר כעת את דינם של שאר המינים.

בירך ברכת המזון במקום ברכת מעין שלוש

מהו הדין אם בירך ברכת המזון על מיני דגן או פירות הנאכלים שלא במסגרת הסעודה?

הלכות ברכות לריטב"א פרק ז סעיף ד

אם אכל דייסא ובירך שלש ברכות יצא, שאף הוא זן וסועד

הריטב"א אומר שאם בירך ברכת המזון (שלש הברכות) אחרי אכילת דייסה, במקום לברך מעין שלוש, יוצא ידי חובת ברכה אחרונה. הגאונים אומרים שהדברים נכונים גם על יין:

המאור הקטן מסכת פסחים דף כד עמוד ב

כתבו הגאונים ז"ל שג' ברכות של המזון פוטרות ברכה אחרונה של יין שהיא מעין שלוש

אך הר"ן חולק עליהם:

חידושי הר"ן מסכת פסחים דף קט עמוד ב

ואין זה נכון, שאם אמרו הגאונים ז"ל שברכת שלוש פוטרת מעין שלוש, לא אמרו כן אלא בדברים של מזון, כדייסא וחביץ קדרה, וכדאמרינן נמי גבי תמרי בפרק קמא דברכות משום דתמרי נמי מיזן זייני, אבל בשאר פירות כתאנים וענבים הדבר ברור שאין ברכת המזון פוטרת ברכה אחרונה שלהם, דהא פסיק רב פפא [ברכות מא ב] הלכתא דבר הבא לאחר סעודה שלא מחמת סעודה טעונין ברכה בין לפנייהם בין לאחריהם, וודאי 'לאחר הסעודה' היינו קודם ברכת המזון, דאלו לאחר ברכת המזון פשיטא, אלמא דברכת שלוש במידי דלא זיין אינה פוטרת מעין שלוש

הר"ן מוכיח מסוגייתנו נגד הגאונים: אם ברכת המזון פוטרת מברכה מעין שלוש, מדוע יש לברך על פירות הנאכלים אחר המזון, הרי ברכת המזון יכולה להאמר גם על הסעודה וגם את הפירות (בדומה למה שכתב הרשב"א ביחס לפת הבאה בכיסנין הבאים אחר הסעודה). אומר הר"ן: מכך שהגמרא דורשת ברכה מעין שלוש נפרדת מוכח שברכת המזון לא מוציאה ידי חובת ברכה אחרונה את מה שחייב במעין שלוש. כאשר מדובר במיני מזונות (וכן בתמרים, כמו שלמדנו בחלק הקודם), שמזינים, מוסכם שברכת המזון מוציאה אותן ידי חובה. אך לא את שאר החייבים בברכה מעין שלוש.

תלמידי רבינו יונה מביאים את חכמי צרפת. נזכיר שדברי הגאונים נאמרו בהקשר של ברכה אחרונה על יין (בליל הסדר). יתכן זו כוונת הגאונים: לא שברכת המזון פוטרת מכל ברכה מעין שלוש, אלא דווקא תמרים ויין:

רבינו יונה על הרי"ף מסכת ברכות דף ו עמוד א

במקום ברכת 'העץ ועל פרי העץ' אמר ברכת המזון – יצא, דתמרי נמי מיזן זייני, ולפיכך יוצא בברכת המזון אדתמרי, מה שאין כן בשאר פרי של ה' מינין.

ואמרו רבני צרפת ז"ל שגם על היין, אם שתה אותו ושכח ובירך ברכת המזון במקום 'על הגפן ועל פרי הגפן' – יצא וכן נראה בפירוש בסוגיית הגמרא, דאמרינן התם (דף לה ב) דחמרא סעיד ומשמח, והוינן בה: אי הכי, ניבריך עליה שלש ברכות? ומהדרינן: לא קבעי אינשי עליה. דמשמע דמן הדין היה לברך עליה לכתחלה כמו על הפת, אלא משום דלא קבעינן עליה. ומדחזינן שהקשו גבי יין שנברך עליה לכתחילה ג' ברכות, ולא הקשו בתמרי, משמע דיותר פשוט הוא דיין מיזן זיין מהתמרים. וכיוון שפוטרת התמרים בדיעבד, הוא הדין נמי דפוטרת גבי יין בדיעבד, שהרי אפי' לכתחלה היו אומרים שיברך עליו זה, אלא משום דלא קבעי עליה

חכמי צרפת מוכיחים מסוגיה אחרת (ברכות דף לה ע"ב) שיין דומה לתמרים. בסוגיה שם הגמרא שואלת מדוע לא מברכים ברכת המזון על יין, ועונה שלא רגילים לקבוע סעודה על יין. מכאן לומדים חכמי צרפת שחז"ל לא חייבו ברכת המזון על יין, אך עקרונית היין היה ראוי לברכת המזון. ויתרה מכך: בסוגיה שם שואלים מדוע לא לברך ברכת המזון על יין. הגמרא אינה שואלת שאלה מקבילה על תמרים. משמע שיין **יותר** ראוי לברכת המזון מתמרים.

ברם, מתברר שהיו כמה וכמה רבנים בצרפת, שכן במקום אחר תלמידי רבנו יונה מצטטים רבני צרפת אחרים ההולכים בדרכו של הר"ן, ועוד יותר מכך:

רבינו יונה על הרי"ף מסכת ברכות דף כט עמוד ב

לאחר הסעודה טעונין ברכה בין לפנייהם בין לאחריהם – פירוש, אחר שסיימו מלאכול, אינו מטפל עם הפת המאכל כלל, וצריך לברך עליו ברכה הראויה לו תחלה וסוף. ואמרו רבני צרפת ז"ל דמהכא שמעינן דברכת שלשה אינה פוטרת מעין ג', ואם אכל דייסא או כיוצא בו אחר המזון, אף על פי שהברכה שלו היא מעין ברכת המזון, אין ברכת המזון פוטרת אותו, דאם איתא דברכת ג' פוטרת מעין ג' לא היה לו לומר שיברך לאחריו

זכור, הריטב"א פוסק שברכת המזון מוציאה ידי חובת ברכת "על המחיה" המברכים על דגנים, שכן היא קרובה דיה ללחם. הגאונים אומרים שהדבר נכון גם על יין. הר"ן מניח שכוונתם לכל דבר עליו יש לברך מעין שלוש. הוא אומר שזה לא יתכן, שכן מהסוגיה עולה שודאי שיש דברים עליהם חייבים ברכה מעין שלוש שברכת המזון אינה מוציאה ידי חובתם. מסקנתו היא שתמרים ודגנים שונים מיתר ברכות מעין שלוש. רבני צרפת נכנסים בנקודה הזאת ואומרים: אבל הסוגיה לא חילקה! מהסוגיה עולה שברכת המזון אינה מוציאה ידי חובת אף ברכת מעין שלוש. הם דוחים את ההבחנות הללו, ואומרים שלא יוצאים ידי חובת אף ברכת מעין שלוש בברכת המזון.

לכאורה דברים אלו מתאימים לשיטת בה"ג שהביא הרשב"א בחלק הקודם:

חינושי הרשב"א מסכת ברכות דף מא עמוד ב

בהלכות גדולות כתבו 'אכל תמרי ורמוני ושאר מגדי לא מפטרי בברכת המזון'

❖ **הרחבות – הצעת הצל"ח לחידוש בברכה אחרונה על היין**

אם נסכם את שיטות הראשונים: איזו ברכת מעין שלוש נפטרת על ידי ברכת המזון? לפי הבנת הר"ן את הגאונים: ברכת המזון מוציאה ידי חובת כל ברכת מעין שלוש. לפי חכמים אחרים שבצרפת (ויתכן וזו כוונת הגאונים): רק ברכה אחרונה על יין ותמרים. לפי הר"ן: על דגנים ותמרים. לפי הריטב"א: על דגנים. לפי חלק מחכמי צרפת (המובאים בתר"י ברכות כט ע"ב), ולכאורה גם הבה"ג: אף אחת.

השולחן ערוך פוסק שברכת המזון מוציאה ידי חובת ברכה אחרונה על תמרים ויין בלבד:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכת הפירות סימן רח סעיף יז

ברכת שלש אינה פוטרת מעין שלש, שאם אכל דייסא אין ברכת המזון פוטרתו; אבל ביין ברכת ג' פוטרתו, שאם בירך על היין ברכת המזון במקום על הגפן, יצא; והוא הדין אם בירך על התמרים ברכת המזון במקום על העץ, יצא; ואפילו לא אמר אלא ברכת הזן, בין על היין בין על התמרים, יצא; ואם נזכר עד שלא חתם בברכת הזן, יתחיל: ועל שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה, ויסיים ברכה דמעין שלש.

אך באר הגולה תמה על דבריו:

באר הגולה אורח חיים סימן רח אות ו

לענין דהוא רחוק, דוודאי הדייסא מיון יותר מתמרים, שהרי קבעו עליהו חכמים ברכת בורא מיני מזונות, ואי לא מסתפינא אמינא מה שכתב רבינו יונה 'אבל ביין וכו', הוא הדין בדייסא, ולא בא להוציא אלא שארי דברים

הרושם עד כה היה שאמנם היו שיטות שסברו שברכת המזון אינה מוציאה ידי חובת אף ברכה אחרונה אחרת. אך הסוברים שברכת המזון יכולה להוציא ידי חובת ברכות אחרונות אחרות, הדבר הראשון שיוציאו ידי חובה זו ברכה אחרונה על דגנים. הרי הקריטריון ליציאה ידי חובה בברכת המזון זו התזונה, ואין חולק שדייסה מזינה יותר מיין או תמרים! לכן באר הגולה מסביר שוודאי שתר"י לא התכוונו ליין ותמרים בלבד. לכן באר הגולה אומר שבהכרח תר"י מתכוון ליתר הפירות, אך מיני דגן ודאי יוצאים ידי חובה בברכת המזון. המשנה ברורה פוסק כדבריו:

משנה ברורה סימן רח ס"ק עה

לדינא הסכימו כמה אחרונים שלא כדעת המחבר אלא דדייסא וכן כל שהוא ממיני דגן בדיעבד בהמי"ז פוטרתן דכיון דהוא זיין לא גריעא מתמרים

הפרי חדש פוסק כדבריו:

פרי חדש אורח חיים סימן רח סעיף יז

אף על פי שמדברי תלמידי ה"ר יונה [שם כט, ב ד"ה לאחר] משמע כן, אינם דברים של טעם, דמילתא דפשיטא דדייסא זיין ומסעד טפי מתמרי, וכיון שיצא לנו מתוך סוגיית דבפ"ק דברכות שאם בירך על התמרים ברכת הזן יצא, כל שכן על חמשת מיני דגן

אם כן, יש לעדכן את רשימת הראשונים שהבאנו לעיל:

לפי הבנת הר"ן את הגאונים: ברכת המזון מוציאה ידי חובת כל ברכת מעין שלוש.

לפי חכמים שבצרפת לפי הפרי חדש ובאר הגולה: ברכה אחרונה על דגנים, יין ותמרים.

לפי חכמים שבצרפת לפי שיטת השו"ע: רק ברכה אחרונה על יין ותמרים.

לפי הר"ן: על דגנים ותמרים.

לפי הריטב"א: על דגנים.

לפי חלק אחר מחכמי צרפת (המובאים בתר"י ברכות כט ע"ב), ולכאורה גם הבה"ג: אף אחת.

האליה רבה אומר שוודאי שתר"י אינו סובר כן. מצד שני, אכן חכמי ספרד (ראינו את הריטב"א והר"ן, הוא מוכיח מרוב הרשב"א) מסכימים שיוציאים ידי חובת ברכת מעין שלוש על מיני מזונות בברכת המזון:

אליה רבה סימן רח ס"ק כה

ובאמת לא משמע כדבריו, כיון שכתב רבינו יונה קודם זה בהדיא דאינו פוטר לדייסא ... מיהו בחידושי רשב"א ... משמע דברכת המזון פוטר לדייסא ... וצ"ע

למעשה האליה רבה נשאר בצריך עיון.

המגן אברהם מצדיק את פסיקת השו"ע:

מגן אברהם סימן רח ס"ק כה

יין ותמרים נמי סעדי וזייני, מה שאין כן בדייסא דאית ליה עלויה אחרינא בפת

כלומר, אדרבה: מכיוון שהדייסה איננה ממלאת את מלוא הפוטנציאל של הדגן, אין לברך עליה ברכת המזון. זאת לעומת התמרים והיין, שהגיעו לשיא הפוטנציאל שלהם. ערוך השולחן תמה על הסבר זה:

ערוך השולחן אורח חיים סימן רח סעיף כו

ויש מי שאומר הטעם משום דדייסא אית לה עילויא אחרינא בפת [מג"א סקכ"ה] ומכל מקום אינו מובן מה ענין זה לזה? ובאמת מדברי הרא"ש בסוגיא דדברים הבאים מחמת הסעודה בשם בה"ג משמע דדייסא ברכת המזון פוטרתו ע"ש וכ"כ הרשב"א ... ולכן אף על גב דרבינו יונה פסק דאין ברכת המזון פוטרתו ורבינו הבי"י פוסק כן מכל מקום כיון דמדברי הרא"ש והרשב"א משמע שחולקין, לכן הוה ספיקא דדינא על כל פנים, ואם בירך על דייסא או על פת הבאה בכיסנין ברכת המזון אי אפשר להורות שיברך על המחיה וצ"ע [גם דעת הא"ר סקכ"ה נראה כן ע"ש]:

רבנות – ש"ע סימן קעח

לסיכום: קינח

במסכת ברכות (דף מא ע"ב) רב פפא קובע שדברים הבאים אחר סעודה טעונים ברכה נפרדת מהסעודה, לפנייהם ולאחרייהם. רש"י, לשיטתו, מבאר שכל מאכל שלא נאכל במסגרת המנה העיקרית (כמו פירות, מיני מתיקה וכדו') דורשים ברכה נפרדת מהסעודה. בדרך כלל הם מובאים אחר הסעודה, אך מה שקובע את הצורך בברכה הוא סוג המאכל, ולא השלב בו מגישים אותו. הרא"ש מבאר שהכוונה היא לשלב שבא אחר הסעודה, אחר פינאי השולחן (אולי בלשוננו היינו אומרים: כאשר עוברים לסלון). המאכלים המוגשים בשלב זה נפרדים מהסעודה. ברם, הרא"ש ממשיך ואומר שדבר זה אינו מצוי בימינו. אור זרוע וראשונים נוספים פוסקים כדברי הרא"ש, שרק במציאות המסוימת שלהם יש הצדקה לברך לפני ואחרי המנה הנוספת שאחר הסעודה, והשו"ע פוסק בהתאם לכך.

ברם, הטור אומר שמציאות זו קיימת בסעודות גדולות, משמע שגם בימי הדבר היה קיים (למרות שהוא היה בנו של הרא"ש. הב"ח אומר שגם אם נזהה מציאות דומה, עלינו לשים לב לכך שאם ממשיכים לאכול לחם בשלב הקינוח הזה, אין לראות במנה זו מנה נפרדת מהסעודה לענין חיוב ברכה נוספת.

המגן אברהם מסביר שהכוונה אינה לפינאי המאכלים מהשולחן, אלא לפינאי המאכל עצמו, ומציאות זו באמת לא ממש קיימת בזמננו. אך הביאור הלכה אומר שפינאי השולחן עצמו אינו מוזכר כקריטריון, ולכן יש לברך גם אם פינאי השולחן וברור שעברו למנה נפרדת לחלוטין.

יש לציין שבחטונות בימינו פעמים רבות אכן מפנים את השלחנות ממש, ולאחר מכן מגישים קינוח. שבט הלוי והאור לציון מעירים שבמציאות זו יהיה מוסכם שיש לברך בנפרד על הקינוח.

אך וזאת הברכה אומר בשם הגר"ש שפינאי השולחן במקרה זה אינו מאותת את סיום הסעודה, אלא רק צורך טכני לייצר עוד מקום לריקודים. מתוך כך הוא מוסיף קריטריון נוסף: היסח הדעת, החלטה לא להמשיך את הסעודה. כאשר מפנים את השלחנות ומחליטים לאכול משהו חדש, יש צורך בברכה חדשה. אך כאשר מפנים את השולחן, והכל יודעים שבשלב זה יעברו לריקודים ומנה נוספת, אין לברך.

מתוך כך הרב שטרנבוך מביא התלבטות של הפוסקים אם לברך על הקינוח (לדוגמא, הגר"ז היה מכניס את הקינוח ללחם כדי שיהיה דבר המלפת את הפת). היו שחילקו בין אם ידוע שיהיה קינוח (כמו בשבת או מסיבה) ובין אם הקינוח הוא הפתעה, ואזי באמת שהסיה דעתו ממנו.

וזאת הברכה ממשיך ומבאר: השאלה היא אם הגשת הדברים אחר הסעודה, אחר פינאי השולחן, זהו סימן או סיבה לברכה נוספת. אם פינאי השולחן הוא מעשה המייצר צורך בברכה חדשה, יש לבחון אם מעשה זה נעשה בימינו. אך אם פינאי השולחן רק מחדד ומבהיר לנו שהאדם מסיח את דעתו ואינו מצפה לקינוח, אזי הקריטריון הרלוונטי הוא הציפיה לקינוח, ולא מעשה טכני זה או אחר.

מעשים המציגים שהסעודה הסתיימה

במסכת ברכות (דף מב ע"א) נאמר שתיכף למים אחרונים יש לברך ברכת המזון. משמע שאסור לאכול אחרי נטילת מים אחרונים.

במסכת פסחים (דף קג ע"א) מסופר שרב ייבא סבא אמר לתלמידים שאסור להם לשתות אחרי שאמרו "הב לן וניברך". הרי"ף מסביר שהכוונה היא שאחרי שאמרו "הב לן וניברך" אסור לאכול ללא ברכה. אך מותר לברך ולשתות. הריטב"א אומר שיש להבחין בין שני דברים שונים: רוב הסוגיות עוסקות בהיסח הדעת. היסח הדעת מחייב בברכה ראשונה חדשה במידה וירצה לאכול או לשתות שוב. אך יש דין מיוחד בנטילת מים אחרונים, הקובעים את האדם לברכת המזון, אחריה אין אפשרות לאכול או לשתות עד שיברך ברכת המזון.

הרא"ש מביא את שיטת רש"י ומספר ראשונים, מהם משמע שהיסח הדעת מחייב ברכת המזון, ואינו רשאי לאכול או לשתות עד שיברך ברכת המזון.
 הרא"ש חולק על דבריהם מכל וכל. הוא אומר שהיסח הדעת רק מונע מהברכה הקודמת לחול על ההנאה החדשה, אך אין סיבה שהיא תחייב בברכת המזון מיידית.
 הבית יוסף מסביר שכוונתו להסביר כדברי הריטב"א.
 אך המגן אברהם והחזון איש אומרים שלשיטתו אין יוצאי דופן: כל הכנה לברכת המזון מחייבת בברכה ראשונה חדשה, אך אינה מחייב בברכת המזון.
 החזון איש מוסיף לבאר שלפי הסבר זה פינוי השלחן לא יחייב בברכה חדשה (למרות האמור בסוגיית 'דברים הבאים אחר הסעודה'), אלא אם כן קבע קביעות חדשה על הפירות.
 רבינו יונה מבחין בין אכילת לחם, עבודה הסעודה נחשבת כמשכת אלא אם כן קובע את עצמו לברכת המזון בעזרת מים אחרונים, ובין אכילה או שתיה אחרת, שכל היסח דעת מחייב בברכה חדשה.
 הר"ן מבחין בין שתיה, עבודה כל היסח דעת מחייב בברכה חדשה, ובין אכילה, שכן אדם צפוי לחשוב שיאכל מעט ובהמשך מחליט להמשיך לאכול.
 הרשב"א והראב"ד מסכימים עם הריטב"א שיש שני גדרים, אלא שהרחיבו את הגדר של קביעת עצמו לברכת המזון: גם ההכרזה שעשיו נברך נחשבת קביעת עצמו לברכת המזון.

להלכה: השולחן ערוך פוסק כדבריו בבית יוסף על דברי הרא"ש, בדומה לריטב"א, ומבחין בין מים אחרונים, אחריהם יש לברך ברכת המזון, ובין יתר סיומי הסעודה, אחריהם רשאי לברך שנית ולהמשיך לאכול. בהמשך הוא מביא את מחלוקת הרא"ש והר"ן אם לאכילה יש דין שונה משתיה.
 הביאור הלכה ובספר וזאת הברכה אומרים שיש כאן ספקות בלתי פתורים רבים, ולכן נכון לא לאכול כלל אחרי שקבע עצמו לברכת המזון.

סומך על שלחן אחרים

בגמרא (ברכות מב ע"א) מסופר שרבא אכל ממאכל שהוגש אחרי פינוי השלחן ללא ברכה. הוא הסביר לרבי זירא שמכיוון שריש גלותא מחליט על סדר הדברים, היסח הדעת שלהם אינו רלוונטי לשאלה אם לברך שנית או לא.
 השולחן ערוך פוסק בהתאם לכך שהסומך על שלחן אחרים אינו מברך על דברים שמגיש בעל הבית, עד שבעל הבית יאמר שהגיע זמן הברכה. המשנה ברורה מסביר שאפילו אם בעל הבית אומר שהגיע זמן הברכה, אם האורח נחוש להמשיך לאכול אינו צריך לברך. הכוונה היא רק להיפך: שהחלטת האורח לסיים את הסעודה אינה משפיעה, כל עוד הוא תולה את סעודתו בבעל הבית.

פת הבאה בכיסנין בסעודה או בקינוח

הרשב"א אומר שאם מגישים פת הבאה בכיסנין לקינוח, אין לברך עליה בנפרד, שכן פת הבאה בכיסנין היא ספק פת, וראויה לקביעת סעודה. אם כך, לא שייך להתייחס אליה כדבר הנפרד מן הסעודה.
 ברם, הגהות מיימוניות אומר שראשונים אשכנז מברכים על מזונות בנפרד מהסעודה, למרות שהם פת הבאה בכיסנין. השולחן ערוך פוסק כדבריהם.
 המגן אברהם מבחין בין סוגי פת הבאה בכיסנין. אם מדובר על פשטידות שניתן להגיש במנה העיקרית, אין לברך עליהן, גם אם הן מוגשות כקינוח.

ברם, למדנו ביחידה 5 שיש ספק מהו פת הבאה בכיסנין. על פניו המשמעות היא שכל פת הבאה בכיסנין המוגשת לנו, יש לנו ספק אם זו פת או פת הבאה בכיסנין. לאור זאת, האור לציון אומר שמספק לא נכון לברך, שמא זהו פת. כלומר: לפי הרשב"א, גם אם ידוע לנו שזהו פת הבאה בכיסנין, אין לברך עליה. את הסברא הזו אנו דוחים. אך מכיוון שיתכן ולפנינו פת, אין לברך עליה, שמא היא פת.

הביאור הלכה מצמצם את הטענה:

ראשית, ניתן לברך על מאכלים העונים על מספר הגדרות של פת הבאה בכיסנין (רוגלך, שהוא גם נילוש עם שמן וסוכר רב, וגם ממולא), מכיוון שסביר שזהו אכן פת הבאה בכיסנין. בנוסף, המשנה ברורה פוסק שהשיטה המרכזית היא פת ממולאת. לכן, לדוגמא, בייגלה וקרקרים קרובים יותר לפת מאשר רוגלך, ולכן אין לברך עליהם. אך יש לברך על מאכלים ממולאים שלא רגילים להגיש למנה המרכזית.

לכן יתכן והדבר הטוב ביותר הוא לכוון בשעת ברכת הלחם לכל הקינוחים.

תמרים בקינוח

במסכת ברכות (דף יב ע"א) נאמר שתמרים מספקים תזונה, ולכן אם התחיל בברכת פת וסיים בברכת התמרים, יוצא ידי חובה. הרא"ש פוסק שבדיעבד ניתן לברך ברכת המזון על התמרים. לאור זאת אומר הרשב"א: אם אדם אוכל תמרים לקינוח, לא הגיוני לדרוש ממנו לברך 'על העץ' בנפרד מברכת המזון, שכן ברכת המזון פוטרת גם את התמרים! המגן אברהם פוסק כדבריו. הבה"ג אומר שברכת המזון אינה פוטרת את התמרים. הרמב"ן מסביר שבגמרא כתוב שברכת המזון מוציאה ידי חובה, ובוודאי שהבה"ג אינו חולק על כך. כוונתו היא שאם אדם אוכל סעודת תמרים, ברכת המזון מוציאה אותו ידי חובה. אך אם אוכל תמרים לקינוח, עליו לברך עליהם ברכה אחרונה נפרדת. אבן העזר פוסק כדבריו.

האם ברכת המזון מוציאה ידי חובת ברכת 'מעין שלוש'?

למדנו מספר שיטות בעניין:

לפי הבנת הר"ן את הגאונים: ברכת המזון מוציאה ידי חובת כל ברכת מעין שלוש.

לפי חכמים שבצרפת לפי הפרי חדש ובאר הגולה: ברכה אחרונה על דגנים, יין ותמרים.

לפי חכמים שבצרפת לפי שיטת השו"ע: רק ברכה אחרונה על יין ותמרים.

לפי הר"ן: על דגנים ותמרים.

לפי הריטב"א: על דגנים.

לפי חלק אחר מחכמי צרפת (המובאים בתר"י ברכות כט ע"ב), ולכאורה גם הבה"ג: אף אחת.

ביחידה זו ובקודמתה עסקנו בברכה על מאכלים הנאכלים במסגרת וסביב הסעודה. חלק מהדיון הניח שאכילת מאכלים מסוימים נטפלת לאכילת המאכלים שבסעודה. ביחידה הבאה נעמיק בהגדרת העיקר והטפל שלא במסגרת הסעודה.